

**Univerzita Karlova v Praze
Fakulta sociálních věd**

Institut ekonomických studií

Bakalárska práca

2006

Dominika Šiková

**Univerzita Karlova v Praze
Fakulta sociálních věd**

Institut ekonomických studií

BAKALÁRSKA PRÁCA

**Židovské podnikatel'ské aktivity na území České
republiky**

**Vypracovala: Dominika Šiková
Konzultant: Doc. Ing. Karel Půlpán CSc.
Akademický rok: 2005/2006**

Prehlásenie

Prehlasujem, že som bakalársku prácu vypracovala samostatne a použila len uvedené pramene a literatúru.

V Prahe dňa 18. 7. 2006

.....
Dominika Šiková

Pod'akovanie

Týmto sa chcem pod'akovať Doc. Ing. Karlu Pŕlpánovi CSc. za rady a usmernenia pri písaní práce, ktoré pre mňa boli veľkým prínosom.

Obsah

Úvod.....	7
Kapitola 1: Priemyselná revolúcia na našom území	9
1.1 Vznik a vývoj kapitalistickej výroby v českých krajinách	9
1.2 Nástup priemyselnej revolúcie	10
1.3 Zavŕšenie priemyselnej revolúcie	11
Kapitola 2: Vznik židovských podnikov v jednotlivých priemyselných odvetviach	14
2.1 Textilný priemysel.....	14
2.1.1 Mautner – rod textilných priemyselníkov	15
2.1.2 Porges – podnikatelia v textilnom priemysle	16
2.2 Obchod a bankovníctvo	17
2.2.1 Lämmel – rod veľkoobchodníkov, bankárov, priemyselníkov a verejných činiteľov	19
2.2.2 Zdekauer – rod bankárov.....	22
2.3 Ostatné priemyselné odvetvia	22
2.3.1 Potravinársky priemysel	23
2.3.2 Priemysel skla a porcelánu	24
2.3.3 Chemický priemysel.....	26
2.3.4 Strojárstvo a elektrotechnika	28
2.3.5 Hutnícky priemysel	29
Kapitola 3: Podnikateľské aktivity židovských bankárskych rodov.....	33
3.1 Petschek – rod obchodníkov, priemyselníkov a bankárov	34
3.1.1 Počiatky podnikateľskej činnosti.....	34
3.1.2 Petschkovci v uhoľných spoločnostiach	35
3.1.3 Podnikanie na Ústecku	36
3.1.4 Skupina Petschek - Praha	37
3.1.5 Vojnové udalosti.....	38
3.1.6 Bankový dom Petschek	39
3.2 Gutmann – rod finančníkov a veľkopodnikateľov	41
3.2.1 Počiatok podnikateľských aktivít	41
3.2.2 Podnikateľské úspechy bratov Gutmannových	42
3.2.3 Nová generácia Gutmannovcov	43
3.3 Rothschild – rod bankárov a podnikateľov v hutníckom priemysle.....	45

3.3.1 Začiatky rodinného impéria.....	45
3.3.2 Viedenský bankový dom.....	46
3.3.3 Podnikanie na Ostravsku.....	48
3.3.4 Rothschildovci v 20. storočí.....	49
Kapitola 4: Najznámejší židovskí priemyselníci na území ČR.....	51
4.1 Emil Kolben – konštruktér, vynálezca, elektrotechnický podnikateľ.....	51
4.2 Jindřich Waldes – výrobca odevných doplnkov.....	56
4.3 Moser – rod podnikateľov v sklárskom priemysle	59
4.4 Jelínek – rod výrobcov liehovín	64
4.5 Fürth – rod výrobcov zápaliek	67
Záver	70
Použitá literatúra	72
Abstrakt.....	75
Projekt bakalárskej práce	76

Úvod

Obchodná a finančná pružnosť ekonomiky českých krajín bola v minulosti výsledkom i židovského podnikateľského ducha. Rozmach Židov na našom území siaha už do obdobia ranného stredoveku. Od dávna sa venovali úrokovým operáciám pretože sa na nich nevzťahovali kanonické ani scholastické predstavy o úroku a úžerníctve – teda kresťanom zakázaných finančných aktivitách. Podľa cirkevného práva totiž prípadný úrok znamenal odmenu za čas medzi pôžičkou a jej splatením, pričom tento čas bol „majetkom božím“ a smrteľník nemal právo si zaň nárokovať odmenu. Židia tak požičiavali za „nekresťanský úrok“ nie len obchodným kolegom, ale aj šľachticom a samotnému panovníkovi.¹

O ich angažovanosti v obchode a veľkých ziskoch pochádzajú správy už z roku 1090. Kronikár Kosmas priniesol správu o ťažení českého kráľa Vratislava na Moravu proti jeho bratovi – kniežaťu Konrádovi. Konrádova manželka Virpirk sa pokúsila odvrátiť Vratislava od jeho zámeru, preto ho navštívila a nasledujúcimi slovami mu radila, aby obrátil svoju pozornosť na korisť, ktorú môže ľahko získať v Prahe: „*Nikde sa lepšie neobohatíš... než v podhradí pražskom a v ulici vyšehradskej. Tam sú židia majúci plno zlata a striebra...*“²

Židia pomáhali európskej spoločnosti v prechode ku kapitalizmu, pričom sa opierali o rozvetvené rodinné siete a ovládali niektoré trhy. Napríklad nemecké štáty, ktorých absolutistickí panovníci sa angažovali v podpore obchodného hospodárstva, podnecovali Židov, aby sa usadzovali v ich krajinách a ujímali sa rôznych funkcií v štátnej službe. Ako armádni a dvorní dodávatelia, bankári, správcovia mincovní, diplomati a podnikatelia mali títo dvorní Židia značný vplyv, ktorý im umožňoval ochraňovať svojich židovských druhov. U širokých vrstiev nežidovskej spoločnosti tým samozrejme vyvolali závisť a nepriateľské zaujatie.

Koncom 19. storočia, hnaní neistotou existencie vo východnej Európe, zaplavovali západnú a strednú Európu periodicky veľké vlny židovských prisťahovalcov. Väčšina z nich sa skoro zžila s novým prostredím. Táto demografická expanzia urýchlila urbanizáciu Židov a menila ich hospodárske aktivity. Stále viac sa sústreďovali vo veľkých mestách a vstupovali do sveta obchodu, bankovníctva, exportu a importu, slobodných povolání

¹ Půlpán, K., Nástin českých a československých dějin do roku 1990; Praha: Karolinum 1993, str. 26

² Nosek, B., Krejčová, H.: Židé v českých, Praha: Victoria Publishing 1995, str. 5

a rôznych priemyselných odvetví. Ale len menšina židovských rodín získala bohatstvo, väčšina ostala zložkou nižších tried.

V mnohonárodnostnej mozaike habsburského impéria boli Židia všeobecne považovaní za najspoľahlivejších a najvernejších poddaných podporujúcich jednotu ríše. Monarchistická vernosť židov bola založená na túžbe po integrácii a na záujmoch, ktoré zdieľali s korunou. Koruna zase videla v týchto ozajstných „rakúsko-uhorských občanoch“ jediných obrancov identity, ktorú sa snažila vštepiť celému svojmu panstvu. Na oplátku bránila židov pred príbojom nacionalizmu a antisemitizmu v 19. storočí.

Koncom 18. storočia bolo Rakúsko-Uhorsko domovom najväčšej židovskej populácie v Európe. Tolerančný patent Jozefa II. z roku 1781 otvoril Židom bránu do spoločnosti. O storočie neskôr, keď bola ich rovnosť pred zákonom pevne zakotvená, bola židovská elita plne integrovaná v prevládajúcej nemeckej kultúre a napomáhala rozvoju priemyslu, dopravy, obchodu a bankovníctva v ríši.³

Táto práca prináša prehľad práve o tejto elite – židovských podnikateľoch, ktorí sa zaslúžili o rozvoj priemyslu a obchodu ako v Rakúsko-Uhorsku tak i v Československu a ktorých činnosť sa vzťahuje k územiu českých krajín. Sústreďuje sa na obdobie od počiatku priemyselnej revolúcie (prvá polovica 19. storočia) a mapuje vývoj najvýznamnejších židovských priemyselných podnikov a bankových domov do konca II. svetovej vojny. Osudy týchto firiem po vojne majú veľa spoločného – všetky postihlo znárodnenie a len málo z nich je v súčasnosti majetkom rodín pôvodných židovských zakladateľov, mnohé dokonca zanikli.

Prvá kapitola oboznamuje s vývojom priemyselnej revolúcie v českých krajinách, druhá prináša podrobnejší prehľad o vývoji jednotlivých hospodárskych odvetví a sústreďuje sa práve na židovské podniky v týchto odvetviach. Samostatná kapitola je venovaná židovským bankárskym rodom Petschek, Gutmann a Rothschild, ktorí svojou hospodárskou mocou ovplyvňovali ekonomický i politický vývoj v našich krajinách. A napokon posledná kapitola prináša zaujímavosti zo života a podnikania tých najznámejších podnikateľov a ich firiem, ktoré sú aj v súčasnosti v povedomí ľudí a ktorí robia Českej republike dobré meno vo svete už celé storočie.

³ Barnavi E.: Atlas univerzálných dejín židovského národa: od času biblických praotcov do súčasnosti, Praha: Victoria Publishing 1995, str. 164 - 169

Kapitola 1: Priemyselná revolúcia na našom území ⁴

V druhej polovici 18. storočia začal vo Veľkej Británii proces industrializácie, ktorý sa s rozdielnym oneskorením šíril v priebehu 19. storočia v Európe a Severnej Amerike, označovaný ako priemyselná revolúcia. V ekonomike českých krajín sa ako medzník kapitalizmu a feudalizmu, a teda počiatok priemyselnej revolúcie, označuje revolúcia z rokov 1848 – 1849, ale prvé náznaky priemyselnej revolúcie sa ohlasovali už od druhej polovice 18. storočia.⁵ Nový štátny prístup k hospodárskej politike, vznik a vývoj manufaktúry, prelamovanie tradičných feudálnych foriem v poľnohospodárstve a s tým súvisiace reformy náboženské a sociálne, to všetko vytváralo nové ekonomické vzťahy, väzby a možnosti. Samotná priemyselná revolúcia so sebou potom priniesla rozmach továrenskej výroby a mechanizáciu vo všetkých odvetviach priemyslu.⁶

1.1 Vznik a vývoj kapitalistickej výroby v českých krajinách

Na počiatku rozvoja kapitalistického priemyslu stojí vznik a rozširovanie manufaktúr, ktoré sa už od počiatku 18. storočia plne ujali ako forma výroby na našom území a stali sa tak predchodcami strojovej veľkovýroby. Výroba postupom času nadobúdala značných rozmerov, čo umožňovalo rozvinúť vnútornú deľbu práce a vznik špeciálnych nástrojov. Manufaktúry tak zvyšovali produktivitu práce a vytvárali podmienky pre neskoršie zavedenie strojov.

Najväčší význam si v českých krajinách získala výroba plátna. V tom období vláda silne podporila jej rozvoj na českom území, aby nahradila stratu výroby plátna na území Sliezska, ktoré bolo po prehratej vojne s Pruskom odtrhnuté od rakúskej monarchie. V 60. rokoch 18. storočia sa začalo rozvíjať nové odvetvie – bavlnárstvo. Nakoľko sa pracovalo so surovinou, ktorá sa dovtedy nedovážala, toto nové odvetvie textilnej výroby nebolo zaťažené

⁴ Průcha V. a kolektiv, Stručný hospodářský vývoj Československa do roku 1955, Praha: Svoboda 1969, str. 22 – 51

⁵ pojem „priemyselná revolúcia“ označuje epochu vzniku kapitalistického priemyselného systému, pojem „industrializácia“ označuje akékoľvek význačné technické novinky v priebehu ďalšieho vývoja priemyslu; Paulinyi Á., Průmyslová revoluce. O původu moderní techniky, ISV nakladatelství 2002, str. 18 – 24

⁶ Kolektiv autorů, Hospodářské dějiny, svazek 14, Praha: Ústav československých a světových dějin Československé akademie věd 1986, str. 7

cechmi. Rozvoj bavlnárstva však v 18. storočí brzdila merkantilistická hospodárska politika, podporujúca prácu s domácou surovinou.⁷

Okrem textilnej výroby mala v 18. storočí význam aj výroba skla, ktorá sa sústreďovala do oblasti českých pohraničných lesov, kde sa uskutočňoval základný hutný proces a výroba najbežnejších druhov okenného skla a fliaš. České sklo úspešne konkurovalo v celej Európe aj, v tej dobe najlepšiemu, benátskemu sklu.

Co sa týka hospodárskej politiky v manufaktúrnom období, rakúske vlády vychádzali z merkantilistických ekonomických teórií. Hospodársky program Habsburskej monarchie vznikol už v 17. storočí a jeho cieľom bolo hospodársky povzniesť monarchiu a posilniť štátne financie. Hlavným nástrojom politiky bolo colné ochranárstvo a zákazy vývozu a dovozu niektorých produktov. Na výrobky jedného druhu tovaru sa zavádzalo dvojité clo: vysoké na tovar zo zahraničia a nízke na tovar z krajín monarchie. Vznikali zvláštne orgány poverené starostlivosťou o rozvoj domácej manufaktúrnej výroby, ktoré, okrem iného, získavali aj odborníkov zo zahraničia. Podpora manufaktúr sa zintenzívnila po odtrhnutí Sliezska od monarchie v roku 1749, kedy sa začali udeľovať štátne subvencie manufaktúram a tieto opatrenia viedli k rozšíreniu plátenníctva. Manufaktúry nemuseli po určitý čas platiť dane, pracovníci manufaktúr boli oslobodení od vojenskej služby. Zrušenie colných hraníc medzi jednotlivými štátmi monarchie prispelo k rozvoju vnútorného trhu. Tolerančný patent Jozefa II. umožnil zvýšiť príliv manufaktúrnych odborníkov – protestantov, zrušené kláštory dali mnohým manufaktúram lacné budovy a zákazy dovozu niektorých výrobkov aj naďalej utužovali vnútorný trh. Najdôležitejším opatrením, ktoré napomohlo rozvoju manufaktúr a kapitalizmu bolo zrušenie nevoľníctva.

1.2 Nástup priemyselnej revolúcie

Napoleonské vojny ovplyvnili civilný obchod predovšetkým tromi udalosťami: kontinentálnou bloádou, finančným krachom a krízou po roku 1815, ktorá nastala po porážke Napoleona (1815). Vtedy trh zaplavil lacný anglický tovar a manufaktúrny priemysel celého nášho územia sa dostal do krízy. Veľká časť manufaktúr zanikla.⁸

⁷ podporované bolo plátenníctvo, dokonca vláda udelila výsadné práva na túto výrobu manufaktúram v Schwechate a Šaštíne

⁸ Kolektív autorů, Hospodárske dejiny, svazek 14, Praha: Ústav československých a svetových dejin Československé akademie věd 1986, str. 18

Anglická konkurencia nútila k zmenám v technike výroby. Priemyselný rozmach sa u nás začal predovšetkým v ľahkom priemysle – textilnom, potravinárskom a sklárskom.⁹ Začali sa používať prvé stroje, najmä v bavlnárstve pri pradení. V priebehu prechodu k strojovej výrobe sa stalo bavlnárstvo najdôležitejšou súčasťou textilného priemyslu v českých krajinách a zaujalo tak miesto, ktoré v manufaktúrnom období patrilo plátenníctvu.

Prvé stroje, ktoré sa u nás používali, pochádzali z dovozu, alebo boli zostrojené podľa dovezených nákresov. Samostatné strojárne závody u nás začali zakladať predovšetkým cudzinci, ktorí sem prinášali často okrem výrobných skúseností aj obrábacie stroje, kapitál a aj skúsených pracovníkov. Strojárske závody vznikali hlavne v centrách textilnej výroby – v Liberci, Brne a Prahe. Postupne si aj železiarske závody začali pri svojich zlievarniach budovať strojárne dielne. Okrem textilných strojov sa medzi prvými začali vyrábať parné stroje. Strojárstvo aj napriek pokrokom nebolo do buržoáznej revolúcie ešte továrenským odvetvím.

V roku 1848 prepukla nespokojnosť takmer všetkých tried v Habsburskej monarchii do revolúcie. Avšak kvôli liberálnej buržoázii, ktorá nakoniec volila radšej cestu kompromisu, bola revolúcia porazená. Jediným trvalým výsledkom revolúcie bolo odstránenie roboty a ostaných feudálnych povinností. V roku 1850 bola odstránená väčšina dovozných a colných obmedzení, v hlavných priemyselných centrách boli zriaďované obchodné a živnostenské komory. V roku 1850 bol vydaný živnostenský zákon odstraňujúci posledné zvyšky cechového zriadenia.

Svoju porážku na politickom boji kompenzovala buržoázia v porevolučnom období energickým hospodárskym podnikaním, na ktorom sa podieľala najmä nemecká pohraničná buržoázia a od 60. rokov i česká buržoázia.

1.3 Završenie priemyselnej revolúcie

Najrýchlejšie postupoval rozvoj kapitalistických tovární v odvetviach textilného priemyslu, najmä v bavlnárstve a súkenníctve – textilný priemysel mal v rozvoji kapitalistickej priemyselnej výroby v českých krajinách rozhodujúcu úlohu. Od polovice 19.

⁹ Geršlová J., Sekanina M., *Zrození nové doby : stručné hospodářské dějiny českých zemí (od poloviny 19. století do konce 80. let 20. století)*, Ostrava : Vysoká škola báňská – Technická univerzita Ostrava, Ekonomická fakulta 1999, str. 8

storočia bol však doháňaný ostatnými odvetviami, predovšetkým potravinárstvom a niektorým odvetviami ťažkého priemyslu.

Rozvoj potravinárskeho priemyslu súvisel s rastom vnútorného trhu spotrebných prostriedkov, vyvolaným rozvojom priemyslu a vzostupom počtu nepoľnohospodárskeho obyvateľstva. Najdôležitejším odvetvím sa v tej dobe stalo cukrovarníctvo, ktoré dokázalo zásobovať domáci trh v českých krajinách i vyvážať do ostatných krajín monarchie. V 60. rokoch sa české krajiny stali popri Francúzsku a Nemecku najvýznamnejšími výrobcami repného cukru v Európe. Tak ako bol textilný priemysel v prvej polovici 19. storočia významným zdrojom akumulácie nemeckého kapitálu na našom území, bolo v tomto období cukrovarníctvo zdrojom akumulácie českého kapitálu, čo znamenalo zisky českej priemyselnej aj agrárnej buržoázie.

Strojová výroba a používanie nových chemicko-technologických procesov sa zaviedli i v mnohých ďalších odvetviach ľahkého priemyslu, napríklad v sklárstve, výrobe porcelánu, v papierenskom či kožiarskom priemysle. Priemyselná revolúcia v odvetviach ľahkého priemyslu, výstavba železníc, rozvoj poľnohospodárstva a prenikanie kapitalistických vzťahov do poľnohospodárstva, sa stali podnetom k rastu ťažkého priemyslu, najmä strojárstva, železiarstva a ťažby uhlia. Koncom 50. rokov začali pomocou finančných zdrojov viedenských bánk vznikať moderné kapitalistické podniky ako *Vítkovické železiarne* alebo *Kladenská železářská společnost*. Potýkali sa však s problémom nevhodnosti domácich rúd k moderným postupom spracovania.

Vďaka rozmachu továrenskej výroby vo všetkých odvetviach priemyslu sa mnohonásobne zvýšil aj dopyt po uhlí. Ťažba uhlia taktiež zaznamenala rozvoj v technike práce, prešlo sa k hlbinej ťažbe a k rozsiahlej mechanizácii ťažobných strojov.¹⁰

Priemyselná revolúcia bola v hlavných odvetviach priemyslu dokončená v období konjunktúry 60. a 70. rokov a k jej urýchlenou prispela najmä výstavba moderných dopravných spojov. Vzhľadom k tomu, že u nás došlo k priemyselnej revolúcii neskôr než na západe, musel počínajúci továrenský priemysel bojovať s vyspelejšou zahraničnou konkurenciou, na druhej strane však mohol zo skúseností týchto krajín čerpať pre svoj vlastný prospech. Pre ilustráciu si uvedieme časový odstup českých krajín za jednoznačne vedúcou veľmocou tej doby – Anglickom. Avšak zatiaľ čo u nás uvedený dátum prvého použitia

¹⁰ v tom období vznikli aj významné závody, ako napríklad *Ringhofferova strojárna* na Smíchově, *Daňkova strojárna* v Karlině, *Valdštejnova strojárna* v Plzni, ktorá neskôr prešla do vlastníctva Emila Škody

určitej technologickej novinky znamená väčšinou len výnimočný jav, v Anglicku sa novinky rýchlo rozširovali:

Odbor	Anglicko	České krajiny
Koks	1709	1836 Vítkovice
Spriadací stroj	1764	1797 Verneřice u Dečína
Parný stroj	1769	1814 Brno (súkenníctvo)
Pudlovací proces ¹¹	1784	1830 Vítkovice
Parná lokomotíva	1814	1900 Praha ¹²
Parná železnica	1826	1839 Brno

Zdroj: Pulpán, K., Nástin českých a československých dějin do roku 1990; Praha: Karolinum 1993, str. 87

Behom revolúcie klesal podiel remeselníkov a kvalifikovaných manufaktúrnych pracovníkov a rástol podiel továrenských robotníkov sústredených vo veľkých závodoch. Príznakom dovŕšenia revolúcie bola aj prvá cyklická hospodárska kríza v roku 1873, ktorá zachvátila celé hospodárstvo. Počiatkom tejto krízy bol krach na Viedenskej burze v máji roku 1873 a do tej doby to bola najťažšia kríza, akej kapitalistické hospodárstvo čelilo. Kríza trvala až do konca 70. rokov a zostrila boj medzi veľmocami, prehĺbila vnútorné rozpory v Rakúsko-Uhorsku a prispela k zosilneniu jeho závislosti na Nemecku.

¹¹ pudlovanie je spôsob výroby ocele z pevného surového železa v plamennej peci;
Slovník cizích slov, Praha: Academia 2000

¹² jedná sa o zavedenie výroby lokomotív v dnešnom ČKD, dovtedy sa používali anglické a rakúske lokomotívy

Kapitola 2: Vznik židovských podnikov v jednotlivých priemyselných odvetviach

Priemyselná revolúcia sa stala veľkým impulzom pre podnikavosť ľudí. Šanca vložiť do výroby určitú sumu vlastných finančných prostriedkov a dostať z nej podstatne viac priťahovala záujem podnikateľov z najrôznejších spoločenských kruhov a tých, ktorí už začali podnikat', motivovala perspektívou rastúceho zisku. Nie všetci boli rovnako schopní a mali rovnako ideálne predpoklady. V podmienkach zrýchlenej dynamiky rozvoja výrobných a odbytových možností sa začala medzi podnikateľmi prejavovať diferenciácia z hľadiska veľkosti ziskov, schopnosti zabezpečiť odbyt atď. Bola to práve židovská komunita, ktorá tieto podnikateľské schopnosti mala a už od pradávna nimi bola vychýrená.¹³

2.1 Textilný priemysel

Textilný priemysel ako súčasť ľahkého priemyslu¹⁴ patril na našom území k „tradičným“ odvetviam výroby s prevahou malých a stredných podnikov, väčšinou s obmedzenými finančnými zdrojmi a značným podielom domácej práce. V odvetviach ľahkého priemyslu sa predovšetkým v posledných rokoch trvania monarchie prejavili určité tendencie ku stagnácii a nasýtenosti ponuky na trhu, okrem iného aj vzhľadom k rozvinutejšej konkurencii na zahraničných trhoch. Pomerne slabší kapitál v týchto odvetviach nemal vždy dosť zdrojov k potrebným investíciám do modernizácie a tiež podnikatelia spoliehali na široký trh monarchie a nepovažovali tieto investície za dôležité. Tento jav bol typický práve u niektorých textilných podnikov. K najväčším v tej dobe patrili *Mautnerove textilné závody*¹⁵, *Jan Liebig* v Liberci a okolí a *Cosmanos* v Prahe.

Po rozpade monarchie sa na československom území nachádzalo viac než 60 % textilných podnikov. V období prvej republiky však boli vystavené nepriaznivým vplyvom – problémom s odbytom tovaru predovšetkým na zahraničných trhoch a problémom s dovozom

¹³ Geršlová J., Sekanina M., Zrození nové doby : stručné hospodářské dějiny českých zemí (od poloviny 19. století do konce 80. let 20. století), Ostrava : Vysoká škola báňská – Technická univerzita Ostrava, Ekonomická fakulta 1999, str. 8

¹⁴ ako ľahký priemysel označujeme textilnú výrobu, potravinárstvo, sklársky priemysel, obuvnícku výrobu a drevárstvo

¹⁵ Mautnerove závody mali pobočky v rôznych častiach českých krajín i na Slovensku, vid' ďalší text

surovín (najmä s bavlnou). Základom textilnej výroby boli stredné a väčšie rodinné závody. Akciových spoločností bolo v porovnaní s inými odbormi menej.

V textilnom priemysle sa realizovalo mnoho podnikateľov židovského pôvodu. Nasledujúce dva oddiely budú venované najväčším podnikom: *Mautnerovým textilným závodom a kartúnke bratov Porgesových*. Okrem nich je potreba spomenúť aj manufaktúry, ktoré vznikli už koncom 18. storočia v pražskom Karlíne a patrili významným židovským rodinám Beer, Jerusalem a Epstein.¹⁶

Už v roku 1791 získal Aron Beer Joss povolenie založiť si kartúnku. Ako mnohí bohatí židia v tej dobe, aj on sa neskôr rozhodol venovať sa „veľkým“ priemyselným aktivitám a kartúnku predal Mojžišovi Jerusalemovi a Salomonovi Przibramovi. Výroba kartúnov sa neustále vylepšovala a zdokonaľovala vďaka technickým novinkám, ktoré so sebou prinášala nastupujúca priemyselná revolúcia. V roku 1838 sa stal jediným majiteľom prosperujúceho závodu Leopold Jerusalem. Po jeho smrti v roku 1842 rodina závod predala.¹⁷

2.1.1 Mautner – rod textilných priemyselníkov

Židovský rod Mautnerovcov začal svoje podnikateľské aktivity v Náchode, kde v roku 1848 zahájil činnosť Isaac Mautner. Najskôr predával ľanovú priadzu a okolo roku 1860 prešiel k priadzi bavlnenej. V roku 1857 zriadil v Náchode malú úpravňu tovaru, pri ktorej v roku 1863 vybudoval farbiareň a bieliareň priadze. V 1872 bola do obchodného registra Krajského súdu v Hradci Králové zapísaná firma *Isaac Mautner und Cie.* ako „Baumwoll- und Leinenwaare-erzeugung in Nachod mit dem Zweigestablischement in Wien in Compagnie mit H. Moritz I. Lury“¹⁸.

V roku 1874 bola firma z registra vymazaná a zaprotokolovaná nová, *Isaac Mautner und Sohn*, ktorá v roku 1882 požiadala o výstavbu parnej farbiarne v Náchode. V tej dobe už mala aj mechanickú tkáčsku dielňu s dvadsiatimi piatimi stavmi (obe prevádzky využívali parný stroj). Isaac Mautner postupne vybudoval ďalšie mechanické tkáčske dielne (Šumburk nad Desnou, Trattenbach v Dolnom Rakúsku, Mšeno na Nisou, Jesenné). V roku 1878 bol poverený ministerstvom obrany dodávkami všetkých bavlnených potrieb pre rakúsku domobranu. Zriadil spoločnosť zaprotokolovanú pod názvom *Baumwoll- und Leinen-*

¹⁶ http://vcpd.cvut.cz/data/exkurze_karlin.pdf, zo dňa 15. 6. 2006

¹⁷ <http://sfinx.skaut.org/karlintext.htm>, zo dňa 15. 6. 2006

¹⁸ znamená: „Výroba bavlneného a ľanového tovaru v Náchode s pobočkou vo Viedni v spoločnosti s pánom Moritzom I. Lurym“

Industrie Gesellschaft für die Ausrüstung der k. k. Landwehr von Mautner und Consorten, ktorá mala vo Viedni konfekčný závod s viac než stovkou šijacích a pomocných strojov. V roku 1897 už mala firma v prevádzke 2 232 mechanických stavov, zamestnávala 1 800 robotníkov a patrila k najväčším výrobcom bavlnených tkanín v monarchii.

Na obchodnej činnosti svojho otca sa podieľal aj najstarší syn Isidor Mautner. Od roku 1873 bol poverený vedením viedenskej pobočky (skladu), ktorej prostredníctvom firma prenikla nie len na trhy monarchie, ale aj na Balkán. So svojimi viedenskými švagrami založili a v roku 1882 zaprotokolovali na Krajskom súde v Hradci Králové firmu *Náchodská pradiareň bavlny Wärdorfer – Benedict – Mautner*. V 90. rokoch založili v Ružomberku *Magyar textilipar r. t.*¹⁹, ktoré tvorila pradiareň bavlny, mechanická tkáčska dielňa, farbiareň, bieliareň a úpravňa. Po otcovej smrti prevzal Isidor vedenie celého závodu.

Počiatkom 20. storočia vytvorili v spolupráci s *Boden-Credit-Anstalt* vo Viedni spoločnosť *Österreichische Textilwerke, Actiengesellschaft, vormals Isaac Mautner und Sohn*, ktorej súčasťou sa v roku 1907 stala aj *Náchodská pradiareň bavlny*. Isidor Mautner bol ako najväčší akcionár zvolený prezidentom spoločnosti. Túto funkciu zastával i po vzniku samostatnej ČSR, kedy bola firma nostrifikovaná a zmenila názov na *Mautnerovy textilní závody, a. s.* V roku 1928 vystúpil Isidor Mautner so správnej rady a tento najväčší československý textilný koncern ovládla *Živnobanka*.²⁰

2.1.2 Porges – podnikatelia v textilnom priemysle

V 19. storočí pôsobil v textilnom priemysle aj židovský rod Porgesovcov. Zakladateľ a riaditeľ firmy *Bratři Porgesové*, Moses Porges, bol synom malého židovského obchodníka Gabriela Porgesa z pražského Židovského mesta. Začínal ako drobný obchodník s plátnom. Precestoval Nemecko a dlhšiu dobu pobýval v Offenbachu a vo Frankfurte nad Mohanom, kde získaval skúsenosti. Po návrate (asi v roku 1812) založil spolu s bratom Leopoldom Judom v Prahe na Jánskom Plácku malú dielňu na potlačovanie kartúnov, kde sa pracovalo na jedinom tlačiarenskom stole. Z tejto nepatrnej dielne postupne vyrástla ich neskoršia staromestská kartúnka, ktorej vznik sa v prameňoch uvádza okolo roku 1818. Druhá kartúnka

¹⁹ znamená: *Uhorské textilné závody, a. s.*

²⁰ Myška M., Historická encyklopédie podnikatelů Čech, Moravy a Slezska do poloviny XX. století, Ostrava: Ostravská univerzita 2003, str. 296 – 297

bratov Porgesových vznikla v roku 1830 na Smíchove. Tento závod, ktorý tvorilo päť veľkých hlavných a mnoho vedľajších prevádzkových budov, mal vo svojom technickom vybavení v roku 1843 okrem iného parný stroj s výkonom 9kW, ktorý býva pokladaný za prvý v tomto priemyselnom odvetví. Ruční tlačiarci kartónov však vo valcových tlačiarenských strojoch Porgesovho závodu videli ohrozenie svojho pracovného postavenia a preto ich 18. 6. 1844 počas pražskej tlačiarenskej stávky zničili. V ten istý deň sa stávka rozšírila do všetkých pražských a predmestských tlačiarň a stroje boli zničené v ďalších troch podnikoch: *Simona Brandeise syn & Wehle*, *Leopold Dormitzer* a v židovskom podniku *Leopolda Epsteina* v Novom meste pražskom.²¹

Moses Porges verejne pôsobil predovšetkým v oblasti verejnej samosprávy. Od roku 1861 bol členom obecného zastupiteľstva na Smíchove a zároveň najstarším členom tamjšieho verejného výboru, kde v tej dobe zastával aj funkciu miestostarostu. Od vzniku Obchodnej a živnostenskej komory bol jej členom a v roku 1853 sa ako jej zástupca zúčastnil viedenských porád o clách. Taktiež bol členom predstavenstva pražskej židovskej náboženskej obce, zakladateľom a riaditeľom detskej opatrovne na pražskom Jozefove, členom akciovej spoločnosti pražského reťazového mostu, členom riaditeľstva smíchovského kasína a pod.

Mosesov brat a spoluzakladateľ firmy *Bratři Porgesové*, Leopold Juda Porges, začínal svoju podnikateľskú činnosť ako obchodník s liehovinami. Okrem kartúcky založil spolu s bratom v roku 1840 porcelánku a venoval sa hlavne jej riadeniu (viac o porcelánke v podkapitole 2.3.2 o priemysle skla a porcelánu).

Leopoldovi synovia Josef a Eduard sa tiež podieľali na riadení a boli spoločníkmi firmy *Bratři Porgesové*. Továreň sa neskôr premenila na akciovú spoločnosť *Pražsko-smíchovskou továrnu na kartouny* a získala chemickú továreň firmy *Kinzelberger a spol.* na Pelc-Tyrolke v Prahe, ktorej vedenie zveril Eduard jeho dvom synom Emilovi a Friedrichovi.²²

2.2 Obchod a bankovníctvo

Obchod sa v českých krajinách v podmienkach monarchie vyvíjal veľmi nerovnomerne. Obchodná sieť bola pomerne rozsiahla, čo korešpondovalo so skutočnosťou, že české krajiny

²¹ Kolektív autorov, *Československé dějiny v datech*, Praha: Svoboda 1986, str. 250

²² Myška M., *Historická encyklopedie podnikatelů Čech, Moravy a Slezska do poloviny XX. století*, Ostrava: Ostravská univerzita 2003, str. 349 – 350

patrili k najvyspelejším častiam monarchie. Bola tiež pomerne rozvetvená, v súvislosti s existenciou rady vyspelých priemyselných podnikov a poľnohospodárskych závodov. Najmä v priemyselných strediskách a veľkých mestách stúpala spotreba tovaru a obchod sa začal rozvíjať. Väčšinou vznikali obchody, kde pracoval majiteľ s niekoľkými rodinnými príslušníkmi a vedenie obchodu bolo jednoduché. Malé obchody patrili väčšinou Čechom a Nemcom a bolo medzi nimi aj mnoho židovských obchodníkov. Výskumy ukázali, že profesne sa v obchode uplatňovalo viac nemecké obyvateľstvo než české (podľa podielu obchodu v sociálno–profesnej skladbe ekonomicky aktívneho nemeckého a najmä židovského obyvateľstva českých krajín v porovnaní s tým istým podielom medzi českým obyvateľstvom).²³

Rozvoj slobodného podnikania v polovici 19. storočia, opretého o kapitálové vzťahy vo sfére výroby i trhu, bol nezlučiteľný so starým systémom cechového remesla a jeho zložitými predpismi. Tie síce mali na jednej strane chrániť existenciu a funkcie cechovej výroby, na druhej strane však brzdili možnosti ekonomických aktivít cechových majstrov desiatkami ustanovení, ktoré im v podstate bránili vydať sa cestou hospodárskej súťaže. V rámci Rakúsko–Uhorska sa zrodila myšlienka prijatia súboru zásad a pravidiel, ktorými sa malo riadiť podnikanie. Zákon o živnostenskom poriadku bol prijatý 20. decembra 1859. V zásade rušil všetky opatrenia, ktoré v tejto oblasti dovtedy platili a zavádzal živnostenskú slobodu v rámci novej hospodárskej politiky a potrieb moderného podnikania. Podľa zákona mali po zaplatení predpísanej dane teoreticky všetci občania prístup ku všetkým živnostiam. Bola proklamovaná voľnosť výroby i odbytu. Organickým doplnkom živnostenského poriadku z roku 1859 bol obchodný zákonník z roku 1862, ktorým bola legalizovaná naproste voľná konkurencia v obchodnom podnikaní.

Novela z roku 1885 upravovala niektoré otázky súvisiace s pracovnými podmienkami robotníkov, v roku 1907 bol rozšírený počet remeselníckych živností a boli zosťrené požiadavky pre dosiahnutie spôsobilosti. Platnosť živnostenského poriadku bola akceptovaná i po vzniku ČSR, kedy bol tiež urobený ďalší zo zásahov v podobe skrátenia pracovnej doby na 8 hodín.

²³ Geršlová J., Sekanina M., *Zrození nové doby : stručné hospodářské dějiny českých zemí (od poloviny 19. století do konce 80. let 20. století)*, Ostrava : Vysoká škola báňská – Technická univerzita Ostrava, Ekonomická fakulta 1999, str. 14 – 15

Stále náročnejšie a rozsiahlejšie formy podnikania v priemysle i obchode vyžadovali stále väčšie finančné prostriedky, zvyšovala sa potreba úveru. V rámci rakúsko-uhorskej monarchie mali dominantnú pozíciu predovšetkým viedenské peňažné ústavy. Český kapitál si razil cestu veľmi ťažko. Začiatok znamenalo sústredenie rozptýlených finančných čiastok v sporiteľniach alebo záložniach. Poskytovali širokým vrstvám českých malovýrobcov peňažné úvery pre súkromné podnikanie – stále viac obyvateľov žiadalo bankové domy o bankové služby. V dobe zvyšujúcej sa inflácie po napoleonských vojnách totiž bankové domy prevádzkali devalvované peniaze do výnosnejších oblastí a deponovali ich s rizikom, že ak sa zrúti mena, budú musieť vyplatiť vklady v nezmenšenej kúpnej sile. Tieto služby dosiahli vrcholu tesne pred štátnym bankrotom v roku 1811, lebo vtedy, v dobe najvyššej inflácie, o ne výrazne vzrástol záujem. Peniaze nazhromaždené bankovými domami v dobe napoleonských vojen sa stali základom moderného bankového kapitálu v českých krajinách.

Bankári samozrejme využívali rozhárané hospodárske pomery ku špekuláciám a využívali klesajúceho či stúpajúceho kurzu papierových peňazí voči striebru alebo zlatu. Špekulovať sa dalo i s tzv. bankocetlami²⁴, a to kvôli malej informovanosti o skutočnom kurze papierových peňazí (tu sa výrazne angažoval židovský obchodník a bankár Šimon Lämmel – viac o ňom v ďalšom texte). K zvučným menám v peňažnej oblasti u nás patrí okrem Lämmela aj Zdekauer a významnú úlohu zohrali i veľikáni v oblasti bankovníctva a obchodu – židovské rody Petschkovcov, Gutmannovcov a Rothschildovcov, ktorým je venovaná samostatná kapitola 3.

2.2.1 Lämmel – rod veľkoobchodníkov, bankárov, priemyselníkov a verejných činiteľov

Najsilnejšie postavenie medzi finančníkmi v 18. storočí mala firma *Lämmel*, ktorá mala z pražských peňažníkov do tej doby najstaršie korene. Lämmelovci získali majetok už v druhej polovici 18. storočia, a to vďaka spojitosti s manufaktúrnym priemyslom. Na to sa stali sprostredkovateľmi obchodu medzi Prahou a Viedňou. Zakladateľ firmy Šimon Lämmel (1776 – 1845) pochádzal z bohatej židovskej rodiny žijúcej v Plzenskom kraji. I to mu umožnilo rýchly vzostup. Začínal ako obchodník s vlnou – obchod v Prahe založil v roku 1787. Firma sa čoskoro stala vo svojom odbore jednou z najvýznamnejších v monarchii. Aby si zaistil dodávky vlny, podporoval odbornou radou i finančne veľkostatkársky chov

²⁴ prvé papierové platidlá vydávané v roku 1762 v hodnotách 5, 100, 500 a 1000 zlatých. Z finančného hľadiska to boli neúročené dlhopisy Viedenskej banky, ktorá ich vydávala;
<http://www.mb-net.cz/mb-pravek-novovek/JT0901003.htm>, zo dňa 16. 6. 2006

ušľachtilých oviec. Od roku 1787 podporoval tiež výrobcov súkna, najmä malé a stredné podniky tak, že im formou záloh pomáhal pri nákupe suroviny a staral sa o odbyt ich výrobkov.

Hlavný vzostup mu prinieslo až obdobie napoleonských vojen. Finančnými transakciami a obchodnými operáciami niekoľkokrát preukázal svoju oddanosť habsburskej dynastii a rakúskemu štátu. Výrazne sa angažoval pri skupovaní rakúskeho erárneho majetku (lode s nákladom obilia, tabaku, soli a ďalších produktov), ktorý zabavili Francúzi a ktorý s miernym ziskom predal späť Rakúsku. Túto nebezpečnú operáciu kryl menom bezvýznamného muža menom Rehms z Freiburgu, ktorý bol kedysi francúzskym občanom.

Od Francúzov vykúpil tiež všetky zahraničné zmenky a vymenil ich vo viedenskej mene za bankocetle. Podieľal sa na peňažných transakciách medzi Ruskom, Pruskom a Rakúskom a stal sa bankárom ako francúzskych dôstojníkov, zajatých v roku 1803, tak i francúzskych emigrantov. O Rakúsko sa zaslúžil tiež tým, že mu vo vojnovej dobe poskytol vysoké pôžičky za nízky úrok. Po skončení napoleonských vojen pôsobil ako správca obrovského majetku bývalého francúzskeho policajného ministra Fouché.²⁵

Od roku 1811 usiloval o to, aby mu bolo dovolené premiestniť sídlo svojho obchodného domu do Viedne, čo sa realizovalo v roku 1813 s podmienkou, že súčasne bude v prevádzke bankový a obchodný dom v Prahe. V Prahe potom dosiahol toho, že mu bolo dovolené preniesť sídlo svojej firmy do „kresťanskej“ časti mesta. Na sklonku 20. rokov usiloval o zriadenie peňažnej burzy v Prahe.

Taktiež sa zasadzoval o zrovnoprávnenie Židov v Čechách a v Európe. V roku 1813 presadil zrušenie telesnej dane v Sasku. Počas Viedenského kongresu spolu s bankármi Eskelesom a Arnsteinom a za spolupráce s H. von Humboldtom usiloval o zrovnoprávnenie Židov. V roku 1817 dosiahol zníženie tzv. židovskej dane a prísľubu cisára, že daň bude celkom zrušená. Pracoval tiež v rôznych funkciách v židovských náboženských obciach v Prahe a vo Viedni. Ako skúsený obchodník a bankár bol často pozývaný k expertízam o colnej a obchodnej politike Rakúska.

Šimonov syn Leopold (1790 – 1867) bol spolumajiteľom rodinnej firmy a podieľal sa na jej riadení. Založil v Čechách vôbec prvú práčovňu česanej priadze, angažoval sa pri zavádzaní lodnej dopravy po Labe a pri projektovaní a výstavbe železničnej siete. Od

²⁵ Mandelík R., Láník J., Historie a současnost podnikání v Praze, díl první, Žehušice: Městské knihy s. r. o. 2003, str. 67 – 68

založenia Pražskej sporiteľne (1825) bol jej prvým riaditeľom a od roku 1850 viedol pražskú filiálku rakúskej národnej banky. V 50. rokoch mu bola zverená funkcia predsedu komitétu, ktorý pripravoval založenie sporiteľne na českom vidieku a stál pri založení viedenského *Creditanstalt für Handel und Gewerbe*.

Taktiež úzko spolupracoval pri finančných transakciách s vládnyimi miestami. Keď v roku 1831 prezident dvorskej komory vo Viedni, gróf Franz von Klebesberg, vyzval štyroch viedenských bankárov, aby poskytli štátu úver vo výške 8 miliónov zlatých a tí sa zdráhali, ponúkol sa, že túto pôžičku poskytne sám. Tým nepriamo donútil dvorských bankárov, že z konkurenčných dôvodov pristúpili na úver vo výške 20 miliónov. Cisár tento čin vysoko ocenil a vlastnoručným listom prikázal, aby pri všetkých ďalších jednaniach o štátnu pôžičku bol vyzvaný aj Leopold Lämmel. V roku 1832 sa podieľal na štátnych úveroch vo výške 48 miliónov zlatých, v roku 1833 35 miliónov, v roku 1834 25 miliónov a zúčastnil sa aj na problematických vyjednávaniach o štátnej pôžičke v rokoch 1848 – 1849.

V 60. rokoch 19. storočia bol poslancom českého zemského snemu, zvolený za bývalé pražské Židovské mesto – Josefov, a aktívne sa podieľal na založení Pražskej obchodnej a živnostenskej komory. Ako izraelita pracoval v prospech židovskej obce v Čechách a v Prahe. Prispieval na údržbu židovského cintorína, finančne podporoval židovský pohrebný spolok. Zaslúžil sa o vybudovanie židovskej nemocnice v Tepliciach, o založenie židovskej školy v Kolíne a nadácie Márie Anny. V šľapajach svojho otca pokračoval v boji o zrovnoprávnenie Židov a o úplné zrušenie židovskej dane.

Osobnú statočnosť prejavil vo svätodušnom týždni 1848 v Prahe. V dobe, kedy bol nad mestom vyhlásený výnimočný stav, viedol delegáciu pražských mešťanov ku generálovi Windischgrätzovi a dosiahol toho, že zastavil vojenské operácie proti mestu. Vzal na seba ochranu budovy colného úradu a filiálky národnej banky pred útokmi povstalcov²⁶, čím pre rakúsky erár zachránil veľké bohatstvo.²⁷

²⁶ bolo v nej uložených 5 miliónov zlatých v bankocetlách a 2 milióny v strieborných minciach

²⁷ Myška M., Historická encyklopedie podnikatelů Čech, Moravy a Slezska do poloviny XX. století, Ostrava: Ostravská univerzita 2003, str. 253 – 254

2.2.2 Zdekauer – rod bankárov

Priezvisko významnej rodiny Zdekauerovcov sa počas mnohých desaťročí objavuje u všetkých významných ekonomických a politických udalostí. Moric Zdekauer (1770 – 1845) pochádzal z Prahy a výraznejšie sa presadil až počas napoleonských vojen. Jeho štart bol takpovediac raketový: v roku 1803 už bol považovaný za popredného bankára a finančného odborníka. Špecializoval sa predovšetkým na finančné operácie v oblasti zemskej samosprávy – z výnosov špeciálnych daní a takzvaných zemských prirážok k daniam sa v tejto dobe vytváral tzv. zemský fond. V období výrazných menových výkyvov sa Zdekauerova firma snažila premeniť dlžné úpisy na nové obligácie. Pri týchto obchodoch nadviazal Zdekauer mnoho dôležitých kontaktov so šľachtou a majiteľmi veľkostatkov a stal sa postupne ich bankárom. Hlavný smer jeho činnosti predstavovali hypotekárne obchody, obzvlášť v poskytovaní záruk, že hypotekárne dlhy v starej mene (platnej pred rakúskym štátnym bankrotom) budú preplatené v mene novej.

Po Moricovej smrti firmu zdedili jeho štyria synovia – Eduard, Bedřich, Karel a Adolf. Všetky svoje obchody viedli pod hlavičkou otcovej firmy. V 50. a 60. rokoch 19. storočia poskytovali zakladateľský kapitál na podnikanie v železničnej doprave a paroplavbe, teda v odvetviach, ktoré mali pre ekonomický vývoj tej doby kľúčový význam. Bedřich Zdekauer sa stal prezidentom *Prager Kettenbrücker – Actienverein*, bol členom vedenia pražskej filiálky viedenskej Národnej banky, neskôr prezidentom Všeobecnej českej banky a v rokoch 1869 – 1873 bol v čele Pražskej obchodnej a živnostenskej komory. Karol Zdekauer bol jedným z hlavných iniciátorov založenia *Českej eskontnej banky* a stal sa aj jej prezidentom. Túto funkciu zastával v roku 1869 v *Hypotečnej banke*, do ktorej bol zvolený českým snemom.²⁸

2.3 Ostatné priemyselné odvetvia

Židia mali zastúpenie v takmer všetkých odvetviach priemyslu. Najviac sa realizovali v už spomínanom textilnom priemysle a v bankovníctve. Z ostatných odvetví to bol najmä priemysel potravinársky (cukrovarníctvo), sklársky, strojársky, hutnícky a chemický.

²⁸ Mandelík R., Láník J., Historie a současnost podnikání v Praze, díl první, Žehušice: Městské knihy s. r. o. 2003, str. 68

2.3.1 Potravinársky priemysel

V 19. storočí bolo najvýznamnejším odvetvím potravinárskeho priemyslu **cukrovarníctvo**, ktoré sa stalo symbolom českej podnikavosti. Čechy a Morava dali vtedy svetu mnoho nových prevratných technických vynálezov a patentov, ktoré umožnili repnému cukru úspešne konkurovať trstinovému. Koncom 19. storočia bolo cukrovarníctvo rozsahom i úrovňou najrozšírenejším a tiež svetovo najuznávanejším českým priemyslom. České krajiny zásobovali cukrom väčšinu Rakúsko-Uhorska, ale mali tiež rozhodujúci podiel na jeho vývoze do zahraničia.²⁹

Významným židovským cukrovarníkom bol **rod Mandelíkovcov** v obci Ratboř³⁰. Základné kamene cukrovaru boli položené v roku 1857 a vlastníkom bola rodina Nebovidských. V roku 1890 odkúpil cukrovar židovský podnikateľ Bernard Mandelík. Ten už v 70. rokoch prevzal od svojej matky v Kolíne obchod s obilím. Svojimi odbornými znalosťami, pracovitosťou, nevšednou podnikavosťou a solídnyh jednaním sa jeho firma postupne stala jednou z najznámejších v Čechách. Jeho veľmi dobrá povesť a čestné jednanie mu umožnili získať styky na vysokej úrovni. V roku 1888 bol Terezou, barónkou z Birníc, majiteľkou veľkostatku a cukrovaru v Ratboři, poverený prokúrou (plná moc pri prevádzkovaní firmy) cukrovaru a zároveň mu bolo prenajaté ratbořské hospodárstvo. Pod jeho vedením došlo k značnému rozvoju továrne na cukor (vybavenie novými strojmi, upevnenie pomerov). Po smrti majiteľky odkúpil Bernard v rokoch 1890 – 1891 celý majetok. Vtedy došlo k rozmachu pestovania cukrovej repy. V cukrovare bola vykonaná značná rekonštrukcia, aby bolo možné spracovať väčšie množstvo repy, vyrobiť viac cukru a zamestnať viac ľudí. V roku 1904 rozšíril cukrovar o rafinériu.

Bernardov syn Robert Mandelík bol od roku 1898 technikom v otcovom cukrovare a neskôr prevzal aj jeho vedenie. Až do nemeckej okupácie bol starostom obce Ratboř. V roku 1915 bol zvolený do výboru Zemského spolku pre priemysel cukrovarnícky v Čechách, po roku 1918 sa stal jedným z jednatel'ov Československej cukrovej komisie, v roku 1919 bol zvolený za predsedu novovzniknutého Spolku československých rafinérii cukru. Pôsobil tiež

²⁹ Geršlová J., Sekanina M., Zrození nové doby : stručné hospodářské dějiny českých zemí (od poloviny 19. století do konce 80. let 20. století), Ostrava : Vysoká škola báňská – Technická univerzita Ostrava, Ekonomická fakulta 1999, str. 11

³⁰ 6 km juhozápadne od Kolína

v mnohých ďalších cukrovarníckych inštitúciách a v roku 1915 bol aj členom správnej rady Pražskej úverovej banky. V roku 1926 bol zvolený členom bankovej rady Národnej banky československej. Na počiatku II. svetovej vojny bol na základe tzv. prezidentskej výnimky zradený do zoznamu osôb, ktoré mali byť vyňaté z dosahu vládneho nariadenia 136/1940 Zb. o právnom postavení Židov. Napriek tomu, že tento návrh úrad ríšskeho protektora neakceptoval, nebol deportovaný (už v roku 1906 konvertoval ku katolíckej cirkvi).³¹

Počiatkom 20. storočia sa medzi najvýznamnejšie odbory potravinárskeho priemyslu zaradilo aj **liehovarníctvo**. Pri distribúcii produkcie výrazne zasahoval československý štát. Ten povoľoval kontingenty jednotlivým liehovarom a lieh a ďalšie výrobky špeciálne zdaňoval. Obchod bol spočiatku monopolizovaný a vzhľadom k vysokým ziskom boli liehové aféry na dennom poriadku. Technické zariadenie liehovarov sa rozvíjalo a zdokonaľovalo. V priemyselných liehovaroch bolo zavedené zachytávanie liehových pár aktívnym uhlím, zdokonaľovala sa rafinácia. V družstevných liehovaroch sa používali čisté kvasnice a zväčšoval sa obsah kvasných kádí, zhotovených z kovu. Z priemyselných liehových nápojov sa kvalitou presadili najúspešnejšie firmy *Jan Becher* v Karlových Varoch a židovská vizovická *Jelínkova slivovica* (o nej viac v kapitole 4).³²

2.3.2 Priemysel skla a porcelánu

Sklárska výroba a výroba keramiky a porcelánu patrili k tradičným odvetviám výroby. K najväčšiemu rozmachu došlo po roku 1918 kvôli zmene orientácie na zahraničných trhoch. Na toto odvetvie pôsobilo množstvo vplyvov: jednak priaznivé okolnosti surovín, ktoré sa odoberali z miestnych zdrojov, ale tiež dlhoročná tradícia a výrobné skúsenosti. Schopnosti a zručnosť ako českých sklárov, tak výrobcov porcelánu boli známe, ich výrobky boli nápadité a na vysokej umeleckej úrovni, čo sa prejavilo predovšetkým na exporte. V druhej polovici 20. rokov sa Československo stalo dokonca najväčším vývozcom skla a v obchodnej bilancii štátu stál tento vývoz na popredných miestach. Medzi najznámejšie sklárske podniky patrila a stále patrí aj židovská firma *Moser, a.s.* v Karlových Varoch (podrobnejšie o nej v kapitole 4).

³¹ <http://nemocnice.kolin.cz/cgi-bin/vod/out.cgi?VOJ=000314&GRP=4.1.>, zo dňa 14. 4. 2006

³² Geršlová J., Sekanina M., Zrození nové doby : stručné hospodářské dějiny českých zemí (od poloviny 19. století do konce 80. let 20. století), Ostrava : Vysoká škola báňská – Technická univerzita Ostrava, Ekonomická fakulta 1999, str. 54

Porcelánový priemysel bol ovplyvnený predovšetkým domácou surovinou. V pásme pozdĺž Krušných hôr sa nachádzali ložiská veľmi kvalitného kaolínu a prvé porcelánky vznikali najmä v povodí rieky Ohře, kde sa nachádzali i potrebné ložiská paliva. Zo židovských podnikov spomenieme *porcelánku bratov Porgesových* (viac o podnikateľských aktivitách bratov Porgesových v podkapitole o textilnom priemysle), založenú v roku 1840 v Chodove pri Karlových Varoch. Mladší z bratov, Leopold Juda Porges, sa počas svojho života venoval hlavne jej riadeniu. Chodovská porcelánka bola jednou z prvých, ktorá ako palivo začala miesto dreva používať kamenné uhlie. Jej výrobky vzbudili pozornosť na svetovej výstave v Paríži v roku 1855.³³

Dalšou významnou porcelánkou je firma *Starorolský porcelán Moritz Zdekauer, a.s.*, ktorá úspešne funguje dodnes. V 80. rokoch 19. storočia sa stala obeťou krízy a do vlastníctva židovského obchodníka Morica Zdekauera (podrobnejšie sa o ňom píše v podkapitole o obchode a bankovníctve) prešla v roku 1884, kedy ju v aukcii zakúpil Zdekauerov bankový dom. Podarilo sa mu obnoviť exportný potenciál porcelánky a tovar sa začal dodávať do Severnej a Južnej Ameriky, na holandský trh a do holandských kolónií. V roku 1909 prevzal tovareň nemecký porcelánový koncern *C. M. Hutschenreuter*, ktorý múdro využil toho, že výrobná značka „MZ“ už bola na trhu dobre zavedená a tak i nasledujúcich rokoch bola táto kontinuita zachovaná. Táto značka s iniciálami „MZ“ (na obrázku) je využívaná dodnes.

Zdroj: <http://www.test.starporc.cz/www-porcelan/cz/por04.php>

Po skončení II. svetovej vojny bola porcelánka znárodnená a v roku 1958 prešla do *národného podniku Karlovarský porcelán*. V novembri 1992 došlo k jej privatizácii a vznikla dnešná akciová spoločnosť *Starorolský porcelán Moritz Zdekauer, a. s.* V súčasnosti sú najväčšími akcionármi spoločnosti *Moritz Zdekauer, spol. s r. o.* a *Česká pojišťovna, a. s.*³⁴

³³ Myška M., Historická encyklopédie podnikatelů Čech, Moravy a Slezska do poloviny XX. století, Ostrava: Ostravská univerzita 2003, str. 350

³⁴ <http://www.test.starporc.cz/www-porcelan/cz/por04.php>, zo dňa 15. 6. 2006

2.3.3 Chemický priemysel

Chemická výroba súvisela od druhej polovice 19. storočia s rozvojom textilného a kováčskeho priemyslu – tieto odvetvia potrebovali ako kyseliny (sírovú, solnú, dusičnú), tak i zásady (sóda a potaš). Ďalšie potreby malo poľnohospodárstvo a potravinárstvo.

V Československu bola chemická výroba veľmi silno zapojená do medzinárodných kartelov. Po rozpade monarchie sa na území Československa nachádzali hlavné strediská chemickej výroby. Podmienené to bolo ako surovinami (predovšetkým hnedé a čierne uhlie), tak i hustotou železničnej siete. Dôsledok vedecko-technického pokroku viedol nielen k rozširovaniu výroby a zvyšovaniu druhov vyrábaných produktov, ale tiež k zväčšujúcemu sa napojeniu na veľké chemické spoločnosti v zahraničí.

Jedným z najúspešnejších podnikov sa stala firma **Solo**, továreň na zápalky v Sušicích, ktorá za svoj úspech vďaka obchodným schopnostiam židovského rodu **Fürthovcov** (viac v kapitole 4).

Ďalšou úspešnou firmou so židovským vedením bola firma **Jiří Schicht, a.s.** v Ústí nad Labem, ktorá sa špecializovala na výrobu stolných tukov a mydiel. Schichtovci začínali v Rynolticiach pri Liberci kde mali malý statok. Sedliak, mäsiar a údenár Georg (Jiří) Schicht získal u mydlára v Mímoni potrebné znalosti a na svoju žiadosť dostal 6. júla 1848 živnostenské povolenie k výrobe mydla. Meno zakladateľa pretrvalo v názve podniku až do roku 1951. Počiatky firmy však neboli ľahké – mydlo sa vyrábalo v pivnici rodinného domu a do práce boli zapojení všetci členovia rodiny. Hlavné heslo Georga Schichta bolo: „Nakupuj lacné suroviny, predávaj lacno dobrý tovar.“ Finančné pomery umožnili postaviť v roku 1872 novú budovu, kde sa varilo mydlo.

Georg Schicht predal podnik v roku 1878 svojim štyrom synom, z ktorých najschopnejší bol Johann, neskôr zakladateľ ústeckého podniku. Kariéru začínal vo Viedni, v obchodnom dome s tukmi a olejmi, najsôr v učtárni a postupne spoznal problematiku obchodu vo veľkom štýle. V roku 1873 dáva listom rodinnej rade návrh zriadiť v Ústí nad Labem továreň na výrobu mydiel a sviečok. Avšak jeho návrh sa nerealizoval. Ten začal uskutočňovať až spolu s bratmi a továreň otvorili v roku 1882. Od roku 1885 nastal prudký rozvoj podniku. Významne rozšírili sortiment výroby, dokonca zriadili vodáreň na Labe a vlastnú elektráreň slúžiacu k verejnému osvetleniu. V roku 1907 založili filiálku v Moravskej Ostrave a pobočný závod sa stal aj z pôvodného miesta pôsobenia firmy – Rynoltíc.

Johann Schicht bol odporcom alkoholu a fajčenia. K boju proti alkoholizmu chcel prispieť tým, že najskôr v Rynolticiach a neskôr aj v Ústí začal s výrobou ovocných štiav *Ceres saft*, ktorých výroba sa udržala až do roku 1952.

Rok 1906 bol v histórii podniku určitým predelom. Rodinná firma sa zmenila na akciovú spoločnosť. V jej správnej rade pôsobili členovia rodiny Schichtovcov a ústecký podnikatelia Petschek a Wolfrum. Základný kapitál tvorilo 10 miliónov korún.

Po Johannovej smrti sa do čela podniku postavil jeho syn Heinrich Schicht. Jeho úsilie smerovalo k rozširovaniu obchodných stykov. Na svojich početných zahraničných cestách sa snažil získať novinky predovšetkým o spracovaní olejnin. V súlade s celosvetovým trendom rástla i na území odbytu firmy potreba tukov – preto bola rozšírená margarínka. V roku 1911 bola uvedená do prevádzky stužovňa tukov – bola prvá na európskej pevnine a štvrtá vo svete. V tej dobe mal už podnik 3 500 zamestnancov a denne prichádzalo 5 000 objednávok. *Akciová spoločnosť Georg Schicht* sa stala najväčším podnikom svojho druhu v Európe.³⁵

Po rozpade Rakúsko-Uhorska stratila firma 75 % svojich odbytových možností. Boli zakúpené menšie podniky, ktoré nedokázali obstať v konkurencii. Na našom území boli zriadené mnohé výrobné a predajné spoločnosti, ktoré z daňových dôvodov vystupovali ako samostatné, ale boli pod priamym riadením materského podniku.

V roku 1927 sa s aktívnou účasťou Schichtovcov vytvorila holandská spoločnosť *Margarine Unie N. Y. Rotterdam*. Po jej spojení v rokoch 1929 – 1930 s britskou spoločnosťou *Lever Bros. Ltd.* vznikla spoločnosť *Unilever*, s ktorou následne splynuli všetky schichtovské podniky. Bratia Heinrich, Georg a Franz Schichtovci sa stali členmi správnej rady.³⁶

V Ústí bolo centrum pre podniky v strednej a východnej Európe. Vzťahy k *Unileveru* i zahraničné transakcie sú takmer neprehľadné. V júni roku 1945 prehlásila v medzinárodnom obchodnom svete známa revízna spoločnosť *Price Waterhous*, že celý kapitál firmy *Jiří Schicht* bol od roku 1929 vo vlastníctve *Unileveru*.

Situácia podniku sa zhoršila po vydaní tzv. margarínového zákona, ktorý pevne stanovil najvyššie možné množstvo výroby. Vládne nariadenie čiastočne ochromilo výrobný proces.

³⁵ Houfek V., Veverka P., Mahdal M., Historie a současnost podnikání na Ústecku a Teplicku, Žehušice: Městské knihy s. r. o. 2004, str. 94 – 97

³⁶ Geršlová J., Sekanina M., Zrození nové doby : stručné hospodářské dějiny českých zemí (od poloviny 19. století do konce 80. let 20. století), Ostrava : Vysoká škola báňská – Technická univerzita Ostrava, Ekonomická fakulta 1999, str. 52 – 54

Kontingent pre Schichtove závody predstavoval v jednom roku o 400 vagónov menej. Nepriaznivý bol tiež bojkot Schichtových výrobkov českými odberateľmi v roku 1938.

Schichtove podniky boli známe aj službami pre svojich zamestnancov. V jednotlivých prevádzkach boli vybudovávané šatne, fajčiarnie, odpočívárne, umyvárne a sprchy, zabezpečovali stravu, postavili terasy na poobedňajšie prestávky pri peknom počasí. Poriadali vzdelávacie kurzy, prednášky a školenia. Vedenie podniku tiež zaistovalo zlacnené vstupenky do mestského divadla v Ústí, ktoré firma podporovala od jeho založenia. Dokonca boli otvorené kúpele s bazénom, ktoré boli okrem zamestnancov prístupné aj verejnosti.³⁷

2.3.4 Strojárstvo a elektrotechnika

Vývoj tohto odvetvia prebiehal v tesnej súvislosti s priemyslom hutníckym, od ktorého podniky odoberali suroviny. Na počiatku výroba strojov len dopĺňala inú výrobu, ale v poslednej tretine 19. storočia sa pretvorila v samostatné priemyselné odvetvie. České strojárstvo vznikalo so skromných dielní s polo-remeselnou výrobou. V polovici 19. storočia sa začala vo veľkom výroba parných strojov, priemyselných zariadení pre doly, hute, pivovary, cukrovary a železnice. Od 60. rokov sa presadzuje výroba kovoobrábacích strojov a od 70. rokov sa dielne premieňajú na skutočné továrne so strojovou výrobou. V tej dobe sa tiež menili vlastnícke vzťahy a z väčšiny strojárskych tovární sa stali akciové spoločnosti.

Nevýhodou ťažkého priemyslu a predovšetkým strojárstva v českých krajinách bola jeho nevyhranená špecializácia, triedenie prostriedkov do príliš veľkého sortimentu výrobkov. V rámci monarchie bolo treba uspokojiť široký trh, ktorý bol vo vonkajších ekonomických väzbách pomerne dosť izolovaný. Zameranie českých strojární je možné dokumentovať na sortimente vyrábaného tovaru. Najskôr to boli parné stroje a kotle, zariadenie pre potravinárske závody, porcelánky, vápenky, neskôr, okolo roku 1900, to boli nové typy sústruhov, vŕtačiek, žeriavov a pod.

V roku 1897 sa začala história českých motorových vozidiel, kedy z kopřivnickej *Tatry* vyšiel automobil *Präsident* s dovezeným motorom. Vývoj pokračoval výrobou motocyklov v mladoboleslavskej firme *Laurin & Klement*, ktorá spustila aj výrobu automobilov a pred vojnou vyvíjala aj letecké motory.

³⁷ Houfek V., Veverka P., Mahdal M., Historie a současnost podnikání na Ústecku a Teplicku, Žehušice: Městské knihy s. r. o. 2004, str. 123 - 124

Prelom 19. a 20. storočia priniesol nástup elektriny. Riešia sa problémy konštruovania elektromotoru, prenosu elektrickej energie na väčšie vzdialenosti, vynálezu parných turbín a pod. Priemyselné závody si spočiatku budujú vlastné elektrárne avšak rozvoj elektrifikácie so sebou nesie postupný rozvoj elektrotechnického priemyslu

Jedným z najvýznamnejších závodov v tomto odvetví bola firma židovského konštruktéra, vynálezcu a elektrotechnického podnikateľa **Ing. Emila Kolbena** (o ňom podrobnejšie v kapitole 4), ktorý v roku 1896 založil vo Vysočanoch komanditnú spoločnosť na výrobu elektrických strojov a prístrojov, ktorá sa neskôr stala súčasťou veľkej spoločnosti *Českomoravská – Kolben – Daněk, a. s.*³⁸

Po vzniku samostatnej republiky ostalo Československu ako dedičstvo asi 60 – 70 % priemyselnej kapacity monarchie, avšak jeho štruktúra a predovšetkým problémy exportu sa stali prvoradými problémami prvých rokov existencie štátu. Pre obdobie prvej republiky bolo typické, že celá rada veľkých podnikov zlučovala výrobu a vznikali tak vertikálne komplexy v rámci veľkých koncernov alebo v rámci kartelov, ktoré kontrolovali výrobu. V súvislosti s medzinárodnými kartelmi hrali hlavnú úlohu hutné koncerny, ktoré ovplyvňovali strojársky priemysel nie len svojou priamou či nepriamou účasťou na nich, ale tiež spoločným postupom hutného kartelu proti strojárstvu – predovšetkým dohodnutými cenami, dodacími podmienkami a dohodnutou kvalitou výroby. Strojárstvo často vychádzalo z týchto zápasov porazené.³⁹

2.3.5 Hutnícky priemysel

Dostatočná palivová základňa v českých krajinách pôsobila priaznivo na rozvoj priemyslu. Najmä dostatok čierneho uhlia vytváral priaznivé podmienky pre rozvoj hutníctva. V posledných dvoch desaťročiach 19. storočia sa zvýšila kvalita železa a ocele a rozšíril sa ich výroba natoľko, že sa stali bežne dostupnými materiálmi.

V období Rakúsko-Uhorska sa spojili najväčšie železiarne v železiarskom karteli, ktorý sa počas I. svetovej vojny rozpadol. Nová kartelová dohoda bola v rámci ČSR uzavretá až po prudkom konkurenčnom boji medzi najväčšími koncernami – *Vítkovickým horním a hutním*

³⁸ Mandelík R., Láník J., Historie a současnost podnikání v Praze, díl druhý, Žehušice: Městské knihy s. r. o. 2003, str. 54

³⁹ Geršlová J., Sekanina M., Zrození nové doby : stručné hospodářské dějiny českých zemí (od poloviny 19. století do konce 80. let 20. století), Ostrava : Vysoká škola báňská – Technická univerzita Ostrava, Ekonomická fakulta 1999, str. 13- 14

těžířstvím v Ostrave, *Bánskou a hutní společností* v Třinci a *Pražskou železářskou společností*. Na základe tejto dohody bola zriadená *Prodejna sdružených československých železáren*, kde mali najväčší podiel tri uvedené koncerny, označované tiež ako silná trojka. Podiel združených československých železiarní na celkovej výrobe surovej ocele v ČSR bol okolo 90 %. Tento kartel obmedzoval výrobu tak, aby neklesali ceny a zisky neboli ohrozené. Vnútri kartelu spevňovala silná trojka svoju pozíciu tým, že spôsobila zastavenie výroby v podnikoch svojich slabších súperov alebo získavala kúpou konkurenčné závody a prisvojila si ich výrobné kvóty alebo zmenila ich výrobný program.

Vítkovické horní a hutní těžířstvo vlastnilo základný kapitál sto kuksov⁴⁰, ktoré boli celkom vo vlastníctve medzinárodného bankového domu židovského rodu **Rothschildovcov** a čiastočne viedenskej bankárskej **rodiny Gutmannovcov** (podnikateľským aktivitám oboch rodov je venovaná kapitola 3). Bol to prvý a dlho tiež jediný železiarsky podnik v českých krajinách, v ktorom sa už v 30. rokoch 19. storočia súhrnne uplatnili všetky výrobné-technické zmeny, ktoré predstavovali priemyselnú revolúciu v železiarstve.

Roky 1830 – 1880 boli obdobím prudkého, dovtedy nevídaného hospodárskeho rozmachu a nález čierneho uhlia na Ostravsku vytvoril dobré podmienky pre rozvoj hutníckeho priemyslu. Myšlienka, ktorú v 20. rokoch 19. storočia olomouckému arcibiskupovi, arcivojvodovi Rudolfovi Habsburskému vnukol banský rada F. X. Riepl, bola realizovaná v dovtedy nevýznamnej obci – Vítkoviciach. Stavebné práce na tzv. *Rudolfovej hute* boli zahájené v roku 1829 a už o rok neskôr tu bola zapálená prvá pudlovacia pec v celej rakúskej monarchii.

Železiarne naproste zmenili ráz celej krajiny. Svojim dynamickým rozvojom a rastúcim dopytom po pracovnej sile a surovinách ovplyvnili zásadným spôsobom rast počtu obyvateľov v Ostrave a okolí. Čierne uhlie sa stalo žiadanou surovinou a rozmach banského podnikania na Ostravsku na seba nedal dlho čakať.

Spolu s hutníctvom a dolovaním sa vtedy začali prudko rozvíjať i ďalšie odvetvia priemyslu – koksárstvo, strojárka výroba, chemický priemysel, stavebníctvo a menšej miere i priemysel potravinársky. Potreby importu pracovných síl a dobrého odbytu výrobkov týchto priemyselných odvetví v kraji vyriešilo v roku 1847 napojenie Ostravska na *Severnú dráhu cisára Ferdinanda*, stavbu, ktorá mala pre mesto i celý región epochálny význam.

⁴⁰ podielový alebo špekulačný cenný papier, obvykle spojený s ťažobným právom; zdroj: <http://slovník-cizích-slov.abz.cz>

V nasledujúcich rokoch sa od tejto dopravnej tepny rozvinula sieť banských dráh a vlečiek, ktoré popretkávali celý revír a zaistili rýchlu a rentabilnú prepravu surovín a hotových výrobkov.

V roku 1843 kúpil viedenský bankár Salomon Meyer Rothschild železiarne vo Vítkoviciach aj s uhľovými a rúdovými baňami, onedlho na to sa stali majetkom konzorcia baníkov z rodín Rothschildovcov a Gutmannovcov. Patrili k technicky najprogresívnejším podnikom v habsburskej monarchii, ale i na európskom kontinente. Od polovice 60. rokov nastúpila v ich vývoji stagnácia. Vinu na tom pravdepodobne mal jeden z vlastníkov, viedenský bankový dom Rothschildovcov, ktorý na minimum obmedzoval investície a spôsoboval tým nebezpečné technické zaostávanie. Svoj podiel na tom malo aj vtedajšie málo pribojné vedenie Vítkovic. Za tejto situácie železiarne neboli schopné využiť investičného boomu z konca 60. a počiatku 70. rokov, ktorý bol pre iné priemyselné závody zdrojom obrovských ziskov, a tak pracovali so stratou. Naproti tomu druhý vlastník – Gutmannovci, vyvíjali od svojho vstupu do podniku iniciatívu ku zlepšeniu pomerov vo Vítkoviciach a zmenou vedenia dosiahli zlepšenie situácie.⁴¹

V roku 1873 si obe rodiny rozdelili kuksy podniku rovnomerne. Rakúsky kapitál však slabol. Rothschildovci presunuli svoj vplyv najskôr na parížsku a neskôr na londýnsku vetvu. Gutmannovci nemali tak silné zázemie ako Rothschildovci a tvrdo ich (ako aj rakúsku vetvu Rothschildovcov) poškodil úpadok rakúskej banky *Österreichische Creditanstalt für Handel und Gewerbe* v roku 1931. Kvôli zadlženiu nemohli plniť svoje záväzky a dali svoje kuksy do zástavy londýnskych Rothschildovcov.

Vítkovické horní a hutní těžířstvo nebolo akciovou spoločnosťou ale ťažobným podnikom a pohyb kuksov bol komplikovanejší, než pri akciách. Kuksov smie byť len obmedzený počet – nanajvýš 128 – takže hodnota jedného kuku býva spravidla ďaleko vyššia než je tomu u akcie, ktorých býva veľký počet s podstatne nižšou hodnotou. V roku 1933 zahájili preto Gutmannovci a Rothschildovci jednanie o zakcionovaní tohto mamutieho podniku. *Živnobanka* i *Banská a hutná společnost* mali o vítkovické kuksy veľký záujem už v roku 1928, no ani jednému záujemcovi sa ich nepodarilo získať. V roku 1933 urobil barón Luis Rothschild *Živnostenskej banke* ponuku, aby sa podieľala na zakcionovaní Vítkovic a potom i na vlastníctve závodu, no *Živnobanka* sa s tým neponáhľala lebo verila, že čas pracuje v jej prospech a raz sa jej podarí odkúpiť celý tento ohromný majetok podstatne lacnejšie. Gutmannovci a Rothschildovci sa zase nechceli podvoliť úžerníckym požiadavkám

⁴¹ Myška M., Rytíři průmyslové revoluce, Ostrava: Ostravská univerzita 1997, str. 225

Živnobanky a tiež sa neponáhľali s predajom majetku, ktorý im každoročne vynášal veľké peniaze. A tak zakcionovanie podniku nebolo dokončené ani po šiestich rokoch.

Avšak v roku 1937 bolo už nebezpečenstvo tak veľké, že majitelia *Vítkovických železiarní* už nemohli dlhšie čakať. V roku 1937 previedli majitelia svoje kuksy na anglickú poisťovňu *Alliance Assurance Company* v Londýne a tým sa kuksy stali anglickým majetkom. Ani to však neochránilo ich majetok pred násilnou arizáciou, pretože po obsadení Rakúska nacistami nemecké gestapo zatklo baróna Luisa Rothschilda, ktorý sa nevedno prečo nachádzal v Rakúsku. A tak pre jeho „záchranu“ ponúkla *Alliance Assurance Company* v roku 1938 vítkovické kuksy nemeckému ministerstvu hospodárstva. To však využilo svojej moci k tomu aby zaň kúpnu cenu zaplatila *Živnostenská banka*. Tým nakoniec predsa len „získala“ rothschildovský a gutmannovský majetok.⁴²

Vedenie *Vítkovických železiarní* je možné od počiatku označiť ako pružné so zmyslom pre racionalitu a zavedenie technických investícií do výroby. Možno uviesť tiež snahu o znižovanie výrobných nákladov, s ktorými súvisela i premyslená sociálna politika – tlak na kvalitu, výkon a množstvo výroby so silnou diferencovanosťou medzi zamestnancami. Aj preto bolo za vlastníctva Gutmannovcov a Rothschildovcov *Vítkovické horní a hutní těžířstvo* hlavným podnikom hutníckeho priemyslu a exportoval do rôznych európskych krajín.⁴³

⁴² Kratochvíl K., *Bankéři*, Praha: NPL 1962, str. 308 – 309

⁴³ Geršlová J., Sekanina M., *Zrození nové doby : stručné hospodářské dějiny českých zemí (od poloviny 19. století do konce 80. let 20. století)*, Ostrava : Vysoká škola báňská – Technická univerzita Ostrava, Ekonomická fakulta 1999, str. 45 – 46

Kapitola 3: Podnikateľské aktivity židovských bankárskych rodov

Bankovníctvo vzniklo všade tam kde dochádzalo k vzniku a rozvoju obchodu a výmene tovaru. K plnému rozvoju tohto podnikania dochádza až počas rozvoja kapitalizmu.

Keď sa upokojili nepokoje spojené s rozvrátením otrokárskeho usporiadania, keď vtedy nový spoločenský poriadok, feudalizmus, spel k svojmu vrcholu, došlo k novému oživeniu obchodu. A tu nastala potreba jednoduchého zmenného prostriedku – peňazí. Naturálna zmena prechádzala v zmenu peňažnú. Postupne rástol počet druhov mincí a tak vznikali dopyt po ľuďoch, ktorí by sa v tejto mnohotvárnosti vyznali a ktorí by mali sami dostatočnú zásobu mincí na výmenu. Tento vývoj začal prirodzene tam, kde sa obchod a zmena vyvíjali najskôr a najviac – v Taliansku. Vtedy k peňažnému obchodu stačil stôl, váhy, prubírsky kameň⁴⁴, a samozrejme zásoba peňazí. Začalo sa používať slovo „bankári“ z talianskeho slova banco, ktoré znamená stôl – práve ten, na ktorom sa robili zmenárenské obchody. Majiteľ takého stola bol nazývaný bankár.

Už v 13. a 14. storočí vznikali zárodky budúcich žirových a clearingových bánk v Benátkach, Janove, Barcelone, Amsterdame a pod. Skoro potom na mnohých miestach sveta vyrazili prvé výhonky nového spoločensko-ekonomického usporiadania – kapitalizmu. Samozrejme to ešte nejakú dobu trvalo, kým sa objavili bankári modernej doby, ale ich predchodcovia tu už vtedy boli. Bol to totiž kapitalizmus, ktorý sa pustil do podnikania v rozmeroch, o ktorých sa predchádzajúcim spoločnostiam ani nesnívalo. Moderní kapitalistickí bankári už nezamieňali len peniaze. Starali sa aj o to, aby získali čo najviac peňazí pre vznikajúce priemyselné podnikanie a postupne sa sami stávali podnikateľmi.⁴⁵

K rozvoju bankovníctva bolo však treba viac než len technický pokrok a rozvoj výrobných síl. Bolo treba hlavne a predovšetkým peniaze a nemenej dôležité schopnosti. Na samom počiatku kapitalistickej výroby peniaze nazhromažďovali hlavne kupci, úžerníci a bohatí cechovní majstri. Peňažné operácie boli už od stredoveku v rukách mnohých Židov. Od konca 18. storočia sa medzi pražskými finančníkmi, ktorí vyšli zo židovského prostredia, objavili veľmi výrazné podnikateľské osobnosti ako obchodník a bankár **Šimon Lämmel** či **Moric Zdekauer**, zakladateľ známej bankárskej rodiny 19. storočia (viď kapitola 2).

⁴⁴ používal sa ku skúšaniam drahých kovov;
<http://slovník-cizích-slov.abz.cz>

⁴⁵ Kratochvíl K., Bankéři, Praha: NPL 1962, str. 8 – 9

K najznámejším a najvýznamnejším rodom v tomto odbore patrili **rodiny Petschkových a Gutmannových** a nemali by sme zabudnúť ani na svetovo významných **Rothschildovcov**, ktorí na našom území taktiež podnikali.

3.1 Petschek – rod obchodníkov, priemyselníkov a bankárov ⁴⁶

Príslušníkom rodiny Petschkových rozhodne nechýbal podnikateľský talent. Z finančných transakcií dokázali vždy vytážiť maximum. Vedľa ich *Bankového domu Petschek a spol.* nebolo u nás možné v súkromnom bankovníctve postaviť rovnocenného partnera. Okrem toho ovládli Európu aj v ťažbe uhlia a obchodovaním s ním. Obrovskou hospodárskou mocou z ústrania ovplyvňovali národný i politický život celého nášho štátu. Avšak ani táto skutočnosť ich pre židovský pôvod neuchránila pred nacistickou okupáciou.

3.1.1 Počiatky podnikateľskej činnosti

Zakladateľom rodu bol **Moses Petschek** (1822 – 1888), ktorý bol, rovnako ako jeho otec a starý otec, jednoducho obchodníkom. Svoju obchodnú činnosť začal skupovaním starého železa, potom pokračoval obchodovaním i s novým palivom a uhlím. Dokázal využiť potreby, ktoré vznikli poľnohospodárom po zrušení poddanstva – tí potrebovali viac peňazí, či už dcéram na veno alebo na nákup náradia. Moses si vedel veľmi dobre spočítať, akú cenu má statok či usadlosť. Pri 10% úroku z pôžičiek jeho majetok narastal, a tam, kde dlžník nechcel alebo nemohol zaplatiť, zasiahol súd. Tak sa požičiavanie peňazí stalo jeho hlavným povolaním.

Poskytovanie úverov roľníkom vynieslo Petschkovi veľké zisky nie len preto, že pôžičky boli uzatvárané za neobyčajne ťažkých, ba priam úžerníckych podmienok pre dlžníka, ktorý musel platiť vysoký úrok, ale snád ešte viac zarobil v tých prípadoch, kedy dlžník nezaplatil včas a kedy sa veriteľ zmocnil jeho pozemkového vlastníctva.

Moses mal štyri deti – synov Isidora, Julia, Ignaza a dcéru Rosi. Najmladší syn Ignaz (1857 – 1934) mal najviac z obchodníckej krvi rodiny. Štúdium ho však nenapĺňalo, a preto ešte ako chlapec nastúpil ako praktikant u ústeckého veľkoobchodníka s uhlím Weinmanna. Vypracoval sa na agenta a neskôr aj na prokuristu firmy. V roku 1880 bola do obchodného

⁴⁶ Kratochvíl K., Bankéři, Praha: NPL 1962

registra v Ústí nad Labem zapísaná už jeho vlastná firma zaoberajúca sa komisionálnym obchodom s uhlím.⁴⁷

Starší synovia Isidor a Julius sa stali doktormi práv. Isidor si otvoril vlastnú advokátnu kanceláriu a Julius vstúpil do služieb Finančnej prokuratúry v Prahe a vypracoval sa na jej finančného radu. Obaja uzavreli manželstvo s dcérami dr. Robitscheka, ktorý sa taktiež venoval podnikaniu, a obe rodiny tak vstúpili do spoločného obchodu.

3.1.2 Petschkovci v uhľových spoločnostiach

V roku 1871 bola vo Viedni zaprotokolovaná nová firma – *Mosteská společnost pro dobývání uhlí* v Mostě, skrátene nazývaná *Mostecká*. Pri jej zrode stála aj *Wiener Bankverein*, ktorá patrila do rothschildovskej bankovej skupiny. Moses Petschek upísal akcie vtedy práve zriadenej *Mosteckej* a prirodzene tak učinil aj dr. Robitschek. Akcie nekúpili pre seba ale pre svoje deti. A bolo ich toľko, že zástupcovia spriatelnených rodín boli zvolení do prvej správnej rady *Mosteckej*. Tá začínala v roku 1871 len s tromi nevelkými šachtami. Postupným vydávaním akcií do výšky vypísaného kapitálu 2 500 000 zlatých získavala spoločnosť prostriedky k nákupu ďalších a ďalších dolov. Postupom času bol akciový kapitál zvyšovaný a v roku 1895 dosiahol výšky 8 000 000 zlatých. Zakaždým sa vypísaná kapitálová istina zišla rýchlo a bez problémov, výnos každej emisie bol venovaný k zakúpeniu nových dolných majetkov alebo na modernizáciu ťažby.

Druhou spoločnosťou, ktorá sa stala tromfom v rukách skupiny Petschek – Praha⁴⁸, bola akciová spoločnosť *Severočeské uhelné doly* v Mostě, skrátene *Severočeská*. Založila ju v roku 1890 *Anglo-rakúska banka* vo Viedni a dala jej do vienka svoj bankský majetok ležiaci v okolí Mostu. Vypísaný kapitál bol 4 500 000 zlatých. V 90. rokoch sa začali záujmy *Severočeskej* a *Mosteckej* splietat'. V roku 1894 bol totiž do správnej rady *Severočeskej* zvolený dr. Wilhelm Ritter von Adler, riaditeľ a funkcionár rothschildovskej *Wiener Bankverein*, ktorá stála pri zrode *Mosteckej*. Aby mohol lepšie dohliadať na spoločné záujmy *Mosteckej* a *Severočeskej*, vstúpil pán von Adler v roku 1907 aj do správnej rady *Mosteckej*.

Skupina Petschek – Praha bola zastúpená dr. Isidorom Petschkom v správnej rade *Mosteckej*. Julius sa ako štátny úradník Finančnej prokuratúry v Prahe nemohol stať členom správnej rady uhľovej spoločnosti. Nesmelo totiž dôjsť k situácii, kedy by Julius Petschek ako

⁴⁷ Myška M., Historická encyklopédie podnikatelů Čech, Moravy a Slezska do poloviny XX. století, Ostrava: Ostravská univerzita 2003, str. 336

⁴⁸ skupina Petschek – Praha označovala podnikateľské aktivity bratov Isidora s Juliusa Petschkovcov

právny zástupca štátu žaloval napríklad *Mosteckú*, ktorej členom správnej rady by zároveň bol. Situácia sa však zmenila, keď bol v roku 1906 Julius zvolený do generálnej rady *Anglo-rakúskej banky*, ktorá bola majiteľkou *Severočeskej*. V tom roku bol vo veku päťdesiat rokov preložený na trvalý odpočinok a tak padla prekážka, ktorá mu dovtedy bránila v členstve v správnych radách baníckych podnikov a spoločností. Účasť v generálnej rade *Anglo-rakúskej banky* mala pre Petschkovcov, ktorí v tej dobe obchodovali na všetkých významných burzách sveta, obrovskú výhodu. Tou bol bezprostredný styk so zástupcami anglického kapitálu, ktorý mal v banke účasť.

3.1.3 Podnikanie na Ústecku

K významným predstaviteľom židovského podnikania na Ústecku patril okrem Ignatza Petschka aj **Eduard Jakob Weinmann** (1852 – 1928). Pochádzal z chudobnej rodiny drobného židovského obchodníka. Vzdelanie získal na nižšej reálke a obchodnej akadémii v Prahe. Do Ústí prišiel v roku 1874 prakticky bez finančných prostriedkov. Vtedy sa vo svojich 22 rokoch stal vedúcim ústeckého uhoľného veľkoobchodu *Pražskej banky*. Krátko na to založil vlastnú firmu, ktorá sa vďaka Weinmannovej pilnosti a obchodnej genialite zakrátko stala obrovským koncernom ovládajúcim stredoeurópsky obchod s hnedým uhlím. Firma sa kapitálovo účastnila v mnohých doloch a rôznych podnikoch. Vybudovaním Labského prekladiska získal Weinmann pre české uhlie rozsiahle exportné možnosti.

Jediným vzdelaním Ignatza Petschka bolo šesť tried humanitného gymnázia na Malej Strane v Prahe. V 17 rokoch ho poslala *Pražská banka* do Loun urobiť revíziu hospodárenia lounského cukrovaru. Jeho revízna správa bola dokonalá a *Pražská banka* ho preto poslala k Jakobovi Weinmannovi na výpomoc do veľkoobchodu s uhlím v Ústí nad Labem. V roku 1876 sa Weinmann osamostatnil a Petschek začal u neho pracovať ako obchodný cestujúci. Dňom 1.1. 1880 si Ignatz Petschek zriadil v Ústí vlastnú obchodnú firmu s hnedým uhlím. Vďaka obchodnému talentu a predvídavosti sa jeho firma stala úspešnou konkurenciou závodu Jakoba Weinmanna. Petschek zaviedol v uhoľnom veľkoobchode nové formy podnikania – od banských spoločností bral uhlie do komisionálneho predaja.

V roku 1882 sa Petschek spojil s kapitálovo silnou *Anglo-rakúskou bankou*. Neskôr sa firma kapitálovo podieľala na mnohých ťažobných podnikoch v Čechách i v Nemecku.

V roku 1900, v dobe odbytovej krízy českého uhlia, zaviedol Petschek so skvelým exportným úspechom výrobu brikiet z menej hodnotného uhlia.⁴⁹

Ignazovi Petschkovi veľmi pomohli rodinné styky a jeho prvé kroky múdro viedol otec Moses. Už od roku 1871 bol v správnej rade *Mosteckej* jeho brat Isidor a *Severočeskej* vládli rodinní známi Elbogen a Morawitz. Oba podniky dosiahli vysoké výrobné kapacity a bol to práve Ignaz, kto mal v ruke výhradný predaj 5,5 – 6 ton uhlia ročne. S ťažbou uhlia začal s menším dolom v Moste a postupne vytváral konzorcium z baní, ktoré patrili rodinnému známemu Júliusovi Petrovi a ďalej z konzorcia okolo Bertholda a Ernsta Perutzových. Patrónom konzorcia *Ignaz Petschek-Perutz-Peter* bola *Severočeská*. Podobných podnikov, ktoré tvorili konzorciálnu podstatu Ignaza Petschka, bolo ešte niekoľko. Z nich mal Ignazov obchod zaistenú vlastnú ťažbu uhlia v rozsahu viac než milión ton ročne. Spolu s Jakobom Weinmannom ovládal Ignaz Petschek zhruba tri štvrtiny celkovej ťažby v severočeskom revíre.

3.1.4 Skupina Petschek - Praha

Majetok bratov **Isidora a Julia Petschkovcov** enormne narastal. Ich schopnosti spočívali hlavne v tom, že boli rodení finančníci a vo svete obchodu sa pohybovali od detstva a mnoho skúseností zdedili po svojom otcovi. Neuspokojili by sa však len tým, že by balíky svojich akcií uložili niekde v sejfě banky alebo v domácej nedobytnnej pokladni a raz za rok by ostrihali kupóny svojich akcií a vymenili by ich za peniaze z dividend, ktorými by si prilepšili. Dividendy boli pre Petschkovcov len vedľajším produktom. Hlavným účelom petschkovského majetku, uloženého pred I. svetovou vojnou prevažne v akciách rôznych podnikov, bola špekulácia s akciami. Akcie kupovali preto, aby ich o chvíľu so ziskom predali. Ale vzápätí kúpili za utŕžené peniaze akcie ďalšie – mnohokrát si pri tom pomohli lombardným úverom⁵⁰ – ale zase len preto, aby ich v najvhodnejšom okamžiku opäť predali. Petschkovci teda držali vo svojom majetku balíky akcií spravidla len tak dlho, než ich mohli výhodne predat’.

⁴⁹ Houfek V., Veverka P., Mahdal M., Historie a současnost podnikání na Ústecku a Teplicku, Žehušice: Městské knihy s. r. o. 2004, str. 74 – 75

⁵⁰ krátkodobý bankový úver proti zástave cenných papierov alebo movitých vecí;
zdroj: Slovník cizích slov (verze 99.03W)

Petschkovci mali aj ďalšie predpoklady k úspešným burzovým špekuláciám. Bol tu značný kapitál, ktorý sa nikdy nedelil. Zostával pohromade a disponoval ním vždy len jeden z rodiny – ten, ktorý bol „šéfom“. Petschkovci mali v bankovom svete mnoho priateľov a známych. Vedeli o všetkom, čo sa chystalo, lepšie a omnoho skôr než ostatní. Mali aj znamenitý nos na to, ako zarobiť na katastrofách rôzneho druhu – boli skrátka veľkými finančnými hráčmi a špekulantmi. Podieľali sa aj na riadení mnohých podnikov, do vedenia ktorých sa často dostali vďaka rôznym finančným operáciám.

Doba, v ktorej bratia Isidor a Julius pôsobili, bola dobou, kedy dochádzalo k zlučovaniu kapitálu bankového s kapitálom priemyselným – teda ku vzniku *kapitálu finančného*. Banky a bankári sa zmocňovali čím ďalej väčšieho počtu akcií priemyselných podnikov a podrobovali si ich. A naopak – niektorí priemyselníci sa stávali významnými akcionármi bánk. Takto vznikala nový finančná kapitál, ktorý sa stal rozhodujúcou hospodárskou silou. A Isidor a Julius Petschkovci boli od začiatku typickými predstaviteľmi tohto kapitálu. I keď ešte nemali svoj vlastný bankový dom a neboli tak ešte bankármi v tom pravom zmysle slova. Bola to predovšetkým doba, ktorá priniesla na denný poriadok nový spôsob podnikania a ktorá umožnila petschkovský vzostup.

Petschkovci od doby, kedy opustili rodný Kolín, stáli jednoznačne na strane nemeckej buržoázie a i v pomeroch predmníchovskej republiky boli vždy pokladaní za Nemcov, hoci do sčítacích archov písali, že sú národnosti židovskej. Za Rakúsko-Uhorska bola príslušnosť k nemeckej buržoázii výnosnejšia. A tiež obchodné a spoločenské prostredie, v ktorom Petschkovci žili, bolo celkom nemecké, ba až protičeské. Napríklad dr. Wilhelm Russ, zemský a ríšsky poslanec a neskôr svokor Isidorovho syna Friedricha Petschka, bol nie len nepriateľom akéhokoľvek narovnania medzi českou a nemeckou buržoáziou, ale dokonca organizoval snemové obštrukcie, kedykoľvek sa o nejakom narovnaní malo len jednať.

3.1.5 Vojnové udalosti

I. svetová vojna so sebou priniesla veľký politický a hospodársko-mocenský prevrat, ktorý ani v našich krajinách prirodzene neostal bez vplyvu ani na takých predstaviteľov finančného kapitálu, akými boli Petschkovci. Tí sa ale veľmi rýchlo prispôbili novému stavu vecí a dokázali na tom aj poriadne zarobiť. Svetová vojna, jedna z najhorších katastrof v dejinách ľudstva, priniesla totiž podnikateľom z celého sveta nesmierne, mnohonásobné

zisky. Práve vtedy sa bratia Isidor, Julius a Ignaz dokázali rýchlo a pohotovo prispôbiť novému stavu vecí.

Pred vojnou sa Isidor a Julius zamestnávali predovšetkým burzovými obchodmi. Vojna však túto ich činnosť obmedzila. Avšak len čiastočne, pretože i za vtedajších cenzúrnych a policajných obmedzení našiel šikovný človek vždy cestu, ako sa dostať na neutrálne, ale aj na nepriateľské burzy. Členstvo Julia v generálnej rade *Anglo-rakúskej banky* to skupine Petschek – Praha isto umožňovalo. Okrem možností, ktoré skrývala *Anglo-rakúska banka*, tu boli ešte vzťahy, ktoré púťali bratov Petschkových k priateľom a krajanom ako bol Carl Moravitz alebo Quido Elbogen, majúcim spojenie na Západ. Nebolo pre nich zložité využiť týchto i iných spojení cez neutrálne Švajčiarsko. Týmto cestami chránili Petschkovci svoje záujmy aj v nepriateľskej cudzine. Ako predstavitelia finančného kapitálu mali záujem na tom, aby Rakúsko-Uhorská monarchia ostala i po vojnovom požiari zachovaná. Báli sa, že by po prípadnom rozčlenení monarchie došlo k dezorganizácii ich finančného systému v strednej Európe. Pre zachovanie Rakúska pôsobili preto v Paríži, v londýnskom City i na newyorskom Wall Streete.

Do vojny sa Petschkovci príliš nestarali o každodennú prevádzku a správu podnikov, v ktorých mali účasť. To sa zmenilo od počiatku vojny, kedy sa vlastníctvo alebo aspoň rozhodujúca účasť v ťažobných závodoch stala zdrojom veľkých ziskov. Petschkovci sa tak sústredili na úplné ovládnutie uhoľného priemyslu. Obe petschkovské skupiny, pražská (zastupovaná Juliom a Isidorom) a ústecká (pod vedením Ignaza), vzájomným konkurenčným bojom postupne ovládli české, rakúske a nemecké ťažobné podniky a stali sa tak najvýznamnejšími vlastníkami hnedého uhlia nie len v Československu, ale aj v Európe a vo svete vôbec.

3.1.6 Bankový dom Petschek

Pre správu a financovanie svojich podnikov a tiež pre uľahčenie svojich nesmierne rozsiahlych burzových obchodov si Petschkovci založili vlastný *Bankovní dům Petschek a spol.* Od bežných obchodných bánk sa líšil tým, že zatiaľ čo bežné banky boli prevažne akciovými spoločnosťami, bol petschkovský bankový dom verejnou obchodnou spoločnosťou. Jeho verejní spoločníci – v tomto prípade výhradne členovia rodiny – ručili za prípadné škody nie len do výšky svojich spoločenských vkladov, ale aj celým súkromným majetkom. Pri zakladaní banky poslúžili Petschkovcom ako vzor tradičné anglické súkromné

banky, kde práve schopnosť bankára a jeho osobný majetok zakladali dôveru zákazníkov v takýto ústav.

Bankový dom Petschek sa teda stal centrom, z ktorého bol petschkovský majetok riadený. Sám však bol súčasťou tohto majetku. Všetko, čo k nemu patrilo, jeho účasti, výnosy bankových obchodov – to všetko bolo majetkom členov dvoch základných rodín bratov Petschkovcov, Isidora a Julia. Celý tento majetok tak patrilo siedmym spoločníkom bankového domu – Isidorovým štyrom synom a Juliovým dvom dcéram a synovi. Ich podiel na základnom kapitále bol vždy rovnaký, všetci mali rovnaké práva i nárok na zisk.

Rodiny bratov Petschových si v podnikaní viedli zdatne, no veľmi skoro však museli čeliť nastupujúcemu nacizmu v Nemecku. Došli k záveru, že pre nich ako pre židovských podnikateľov bude príliš horúco. Rozhodli sa teda skončiť so svojimi účasťami v Nemecku. Vďaka svojej všestrannej informovanosti vedeli, že plán na uchvátenie židovského majetku bol pripravený. Síce by sa našlo veľa ľudí, ktorí by za tučný úplatok boli ochotní vystupovať na verejnosti a pred úradmi ako majitelia petschkovských kapitálových hodnôt, ale v hitlerovskom Nemecku bola takáto pomoc pri zatajovaní židovského majetku veľmi nebezpečná. Ďalšou možnosťou bolo predat' majetok do anglických alebo amerických rúk. Túto možnosť Petschkovci aj šťastie využili – poslúžila im k tomu newyorská *United Continental Corp.*, v ktorej mali silný vplyv. Ďalšiu časť majetku predali v Nemecku priamo do nemeckých rúk.

Zatiaľ čo skupina Petschek – Praha stihla ešte svoje nemecké i české uhľové majetky predat' a využiť zisky z predaja tohto majetku k ďalším obchodom, ústecká skupina túto cestu zamietla a neskôr pri nemeckej okupácii o všetko prišla. Pražskí Petschkovci, sedem rodín s viac než štyridsiatimi príslušníkmi, opustili v júli 1938 Československo a zamierili do Anglicka a neskôr do Spojených štátov. Celkovo sa im pred Nemcami podarilo zachrániť viac než 600 miliónov korún.⁵¹ Bol to však len zlomok ich skutočného majetku, ktorý mohol byť podľa odhadov až desaťkrát väčší.

Monumentálnu budovu bankového domu na Washingtonovej ulici v Prahe síce dali Petschkovci v roku 1939 československému štátu, Nemci však darovaciu zmluvu nerešpektovali a v objekte zriadili smutne známe centrum gestapa. Tu boli vypočúvané a mučené tisíce ľudí, z ktorých mnohí tieto útrapy neprežili. Po vojne bola budova

⁵¹ dokonca sa traduje, že niektoré súčasti ich kolóny áut pri sťahovaní boli celé zo zlata

Petschkovko paláca alebo „Pečkárny“ adaptovaná na potreby ministerstva zahraničného obchodu a dnes v nej sídli časť ministerstva obchodu a priemyslu.⁵²

3.2 Gutmann – rod finančníkov a veľkopodnikateľov⁵³

Gutmannovci boli stará nemecká bankárska rodina. Mali veľmi úzke vzťahy k bankovému domu Rothschild a okrem majetku v Nemecku sa v širokej miere zaujímali o banské a hutnícke podnikanie najskôr v Rakúsku a neskôr v Československu. Boli reprezentantmi jednej z najväčších nemeckých bánk – berlínskej *Dresdner Bank*. Ich hospodárske pozícia v Nemecku bola veľmi významná, čo však v 30. rokoch 20. storočia nepostačovalo pre ich židovský pôvod.⁵⁴

3.2.1 Počiatok podnikateľských aktivít

Zakladateľmi veľkých podnikateľských aktivít rodu Gutmannovcov boli bratia Wilhelm (1826 – 1895) a David (1834 – 1912) Gutmannovci, synovia židovského bavlára z Lipníka nad Bečvou. Prosperujúca rodinná firma na výrobu vlnených látok, ktorú viedol ich otec Marcus Leopold Gutmann, sa v polovici 30. rokov 19. storočia za neznámych okolností dostala do finančných problémov, z ktorých sa už nikdy celkom nespamätala. To viedlo k jej krachu.

Starší z bratov, **Wilhelm Gutmann**, sa mal podľa vzoru otca a deda vydať na rabínsku dráhu. Nezáujem o výučbu a ambiciózna povaha ho však viedli k rozhodnutou štúdium zanechať a nastúpiť na miesto vychovávateľa u svojho strýka v Štípe⁵⁵, odkiaľ ale odišiel do neďalekej obce Lukova, kde získaval obchodnícke skúsenosti ako správca statku a pivovaru. Samostatnú obchodnú činnosť začal vykonávať od roku 1848 obchodovaním s obilím. Po sérii neúspechov sa rozhodol zanechať ďalšieho podnikania a nastúpil na dráhu úradníka.

Od roku 1850 ho však obchodný duch prinútil začať znovu samostatne podnikat' – tento krát sa pustil do obchodu s uhlím a sadrou. Zlomovým bol rok 1856, kedy sa mu podarilo

⁵² <http://www.profit.cz/archiv.php?iEd=200605&iArt=16146&iSearch=>, zo dňa 4. 7. 2006

⁵³ Myška M., Historická encyklopédie podnikatelů Čech, Moravy a Slezska do poloviny XX. století, Ostrava: Ostravská univerzita 2003, str. 139 – 143

⁵⁴ Kratochvíl K., Bankéři, Praha: NPL 1962, str. 306

⁵⁵ dnes mestská časť Zlína

zmluvne zaistiť najskôr časť a potom aj celú distribúciu komerčného uhlia z dolov prevádzkovaných firmou *Steinkohlenbergbau der k. k. priv. Kaiser Ferdinands-Nordbahn* na Ostravsku a získať významný podiel na viacerých banských jamách v Pruskom Sliezsku. Aby zaistil obchodu riadnu prevádzku, spojil sa s mladším bratom **Davidom Gutmannom** a vo Viedni spoločne založili rodinnú firmu *Gebrüder Gutmann*. Wilhelm tu zastával funkciu manažéra, určujúceho stratégiu ďalšieho vývoja spoločnosti, David sa staral o firemné financie a účtovníctvo. O úspechu takejto del'by práce svedčí obrovský rozmach obchodného a bankového domu Gutmannovcov v ďalších desaťročiach.

3.2.2 Podnikateľské úspechy bratov Gutmannových

Vďaka spolupráci s viacerými významnými spoločnosťami sa firme podarilo do polovice 60. rokov nakumulovať dostatočne veľký kapitál, ktorý umožňoval ďalšiu expanziu. V spojení s banským podnikateľom Ignátom Vondráčkom si prenajali doly olomouckého arcibiskupstva a časť ostravsko-karvinského revíru. Ďalšie doly prešli pod v roku 1867 pod správu spoločnosti *Steinkohlenbergbau Orlau-Lazy*, ktorá bola podielovým vlastníctvom Gutmannovcov (62,5 %) a I. Vondráčka (37,5 %). Aj keď nájomná zmluva bola podpísaná na 20 rokov, už v roku 1877 získali celý banský majetok na Orlovsku do priameho vlastníctva za 300 000 zlatých.

Taktiež spolu s Vondráčkom a za účasti Anselma Salomona von Rothschilda založili spoločnosť *Dombrau-Orlauer Bergbau-Gesellschaft*⁵⁶ so sídlom v Dúbrave (okres Karviná) a prenajali ďalšie banské jamy na Dúbravsku. Bratom Gutmannovým pripadal v tejto spoločnosti 45% podiel, ďalších 10 % bolo Vondráčkových a 45 % si podržal Rothschild. V ďalších rokoch títo istí aktéri, založili ešte 2 spoločností na Ostravsku. Okrem toho Gutmannovci spolupracovali a zakladali spoločností aj s inými podnikateľmi v tomto odbore.

Vyvrcholením spolupráce Gutmannovcov a Rothschildovcov v železiarskom priemysle sa v roku 1873 stalo vytvorenie *Vítkovického horního a hutního těžírstva*⁵⁷. Pod správu tohto ťažobného podniku, ktorého kapitál bol rozdelený na 100 kuksov v pomere 51:49 v prospech Rothschildovcov, prešli spolu so železiarňami vo Vítkoviciach aj doly na železnú rudu na Morave a v Uhrách. Bola to kapitálovo veľmi silná a od roku 1876, kedy sa jej generálnym riaditeľom stal Paul Kupelwieser⁵⁸, aj progresívne vedená spoločnosť.

⁵⁶ znamená *Doubravsko-orlovská dulní společnost*

⁵⁷ zapísaného ako *Witkowitz Berg- und Hüttengewerkschaft*, viac viď kapitola 2.3.5 Hutnícky priemysel

Ďalším spoločným projektom bratov Gutmannových a I. Vondráčka bolo založenie továrne na ohňovzdorné tehly a kameninové a mozaikové dlaždice v opustenej jame Prokop na Rakovnícku. Okrem toho významne investovali aj mimo Ostravsko – aby zaistili plynulý prísun surovín pre chod Vítkovických železiární, kúpili rudné bane v Margecanoch na Slovensku a vápencový lom v okrese Nový Jičín.

Aby bol prehľad podnikateľských aktivít Gutmannovcov úplný, nesmieme zabudnúť na ich aktivity v ostatných priemyselných odvetviach. Podnikali v strojárstve (v Kopřivnici – dnešná TATRA), v chemickom priemysle (továreň na výrobu sódy, dnes Jaworzno-Szczakowa v Poľsku), v papierenskom priemysle (vo Vratimove), v potravinárskom priemysle (v Kroměříži a v Sládkovičove na Slovensku), v textilnom priemysle, v doprave, v priemysle stavebných hmôt (tehelňa a cementáreň vo Vítkoviciach a tehelňa v Manersdorfe v Rakúsku), poľnohospodárstve atď.

Obaja bratia boli aj členmi správnych rád mnohých spoločností, bánk a podnikov. Wilhelm bol v roku 1873 jedným z hlavných iniciátorov založenia Spolku rakúskych priemyselníkov v baníctve, hutníctve a strojárstve, ako obhajca záujmov tejto skupiny podnikateľov v otázkach rozvoja národného hospodárstva, priemyselnej politiky štátu, tvorby nových colných zákonov a pod. V roku 1878 bol spolu s bratom povýšený do rytierskeho stavu a ako erbové motto si zvolil „Semper progrediens“, teda „Stále napred“, David si dal do erbu napísať „Alles zur Zeit“, čo znamená „Všetkého do času“.

Osudy Wilhelma Gutmanna boli natoľko inšpiratívne, že sa stali predlohou románu Miloša Šváchu *Černý rytíř*, ktorý vyšiel v roku 1971.⁵⁹

3.2.3 Nová generácia Gutmannovcov

Po Wilhelmovej smrti (1885) sa do čela rodinnej spoločnosti postavil David, i keď v tej dobe už celú radu povinností prevzali synovia oboch bratov. **Max Gutmann** (1857 – 1930),

⁵⁸ Paul Kupelwieser prevzal podnik v zlom ekonomickom aj technickom stave, do ktorého ho podľa špekulácii dostalo obmedzovanie investícií zo strany Rothschildovcov, čo spôsobilo technickú zaostalosť. Kupelwieser vypracoval projekt na revitalizáciu závodu a premenil ho na jeden z najvýznamnejších európskych železiarskych závodov.
zdroj: Myška M., Rytíři průmyslové revoluce, Ostrava: Ostravská univerzita 1997, str. 225

⁵⁹ http://www.mesto-lipnik.cz/modules.php?op=modload&name=Page&file=index&page_id=207, zo dňa 15. 7. 2006

Wilhelmov syn, sa spoločníkom firmy stal v roku 1888. Jeho hlavnou úlohou bolo dohliadať nad plynulým technickým rozvojom gutmannovských spoločností, najmä Vítkovických železiarní a spoločnosti *Steinkohlenbergbau Orlau-Lazy*. Angažoval sa tiež pri získavaní rudných baní v Koskulsulle vo Švédsku a v Rudňanoch na Slovensku. Bol tiež členom prezídia Ústredného zväzu majiteľov baní v Rakúsku a zastával aj mnoho iných postov v rôznych priemyselných inštitúciách. Aktívne zasiahol aj do diskusie týkajúcej sa sociálnych pomerov baníkov. Vyslovil sa najmä k otázkam zmeny pracovnej doby a sociálneho poistenia baníkov. Opieral sa o vtedy modernú teóriu využitia pracovných síl, tzv. *taylorizmus*. Hlavným bodom celého programu sa stala otázka, ako s čo najmenšími výdajmi zo strany vedenia doceliť u robotníka maximálneho výkonu a súčasne pre neho vytvoriť vhodné podmienky pre regeneráciu a odpočinok.

V roku 1928 založil v Lipníku nad Bečvou nadáciu Wilhelma Gutmanna pre podporu chudobných školákov. V testamente nechal zariadiť nadáciu pre vyslúžilých baníkov a hutníkov gutmannovských spoločností, ktorej odkázal 10 % zisku banských a hutníckych závodov za roky 1932 – 1936. V dobe svojej smrti mal Max podiely vo viac než tridsiatich priemyselných podnikoch, bankách a dopravných spoločnostiach, vrátane *Ringhofferových závodů, a. s.* a *Škody Plzeň, a. s.* Za svoju podnikateľskú, spoločenskú a humanitárnu činnosť bol Max Gutmann vyznamenaný krížom Rádu Františka Jozefa a znamením cti Červeného kríža.

Po smrti Maxa Gutmanna sa vedenia rodinnej firmy ujal jeho syn **Wolfgang Gutmann**. Doba mu však nepriala, najskôr prišla hospodárska kríza, neskôr nacistická diktatúra. Gutmannovci boli pre svoj židovský pôvod nútení okolo roku 1933 odpredať svoj kameňo-uholný majetok na Ostravsku *Živnobanke*. Tá však za gutmannovský majetok zaplatila omnoho viac, než čo za židovský majetok platili nemeckí podnikatelia.

Po II. svetovej vojne Wolfgang už nechcel rodinný koncern obnovovať. Dnes sa tradičným gutmannovským „remeslom“ zaoberá člen predstavenstva *Investiční společnosti České spořitelny pro marketing a prodej* **Guntard Gutmann**, ktorý je jedným z posledných potomkov slávneho rodu.⁶⁰

⁶⁰ http://www.mesto-lipnik.cz/modules.php?op=modload&name=PagEd&file=index&page_id=207, zo dňa 15. 7. 2006

3.3 Rothschild – rod bankárov a podnikateľov v hutníckom priemysle

Meno Rothschild je v hospodárskom svete pojmom. Už dve storočia majú úspech, peniaze a moc. Nenápadne a niekedy aj priamo hýbu nitkami svetovej politiky. Rodinné impérium patrí k najbohatším na svete a neustále sa rozrastá. Niet oblasti, kde by nezasahovali rothschildovské obchodné aktivity. Na jednej strane udávajú židovskí finančníci nové trendy, na druhej sa pridávajú, najmä v bankovníctve a investovaní, striktného konzervativizmu a hesla „peniaze musia ostať v rodine“. Ospevovaní i nenávidení Rothschildovci disciplinovane a zanietené pracujú pre rodinu, porážajú konkurenciu, dedia tradície a filozofiu rodiny.

3.3.1 Začiatky rodinného impéria

Tajomstvo a korene úspechu rothschildovského klanu siahajú do polovice 18. storočia. V roku 1748 sa narodil v špinavej uličke židovského geta vo Frankfurte nad Mohanom **Mayer Amschel Rothschild**. Po smrti otca Mosesa, ktorý sa venoval zlatníctvu a bankovníctvu, sa ambicióznemu mladíkovi príliš nedarilo. Nedostal povolenie predávať látky, nesmel robiť kováča, farbiara a dokonca ani stolára. A tak začal, ako mnoho iných Židov v tom období, špekulovať. Stal sa vymáhačom dlhov pre urodzených šľachticov, kupoval, predával a vymieňal vzácne mince a predmety, pracoval ako úradník v banke. Postupne sa vzťahoval, skupoval miestne zlatníctva, rôzne obchody a našetril si i na prvý bankový dom. Svojim potomkom vstúpil od kolísky okrem poslušnosti i zásadu, že peniaze musia zostať v rodine. Tí si jeho radu brali k srdcu a manželstvá uzatvárali iba s pokrvnými príbuznými. Zaujímavé je, že napriek pokrvným vzťahom sa Rothschildovcom rodili zdravé deti bez genetických defektov.

Zakladateľ dynastie Mayer Amschel Rothschild postupne rozšíril pôsobnosť frankfurtskej banky aj do zahraničia. Riaditeľmi pobočiek v Londýne, vo Viedni, v Paríži a Neapoli sa stali jeho synovia. Všetci boli v neustálom kontakte, obchodné informácie a listiny si vymieňali v jazyku, ktorému väčšina ľudí nerozumela – v nemčine písanej hebrejským písmom. Vyvinuli si vlastný rýchly systém doručovania správ, akúsi súkromnú poštu. O všetkých dôležitých udalostiach, na ktorých sa dalo slušne zarobiť, vedeli skôr ako vlády jednotlivých krajín.

Rothschildovci poskytovali pôžičky kráľovským a šľachtickým rodom po celej Európe, ich aktivity siahali až do Ruska a Afriky. Majetok rodiny sa rozrastal, ale výrazný zlom prišiel až s Napoleonom. Niektorí historici tvrdia, že vplyvný Nathan, jeden s piatich Mayerových synov, ktorý riadil londýnsku pobočku, zafinancoval spojenie Wellingtonových anglických a Blücherových pruských jednotiek, ktoré boli pre Napoleona osudné. Pokým Nathan sledoval vývoj na bojisku, jeho brat Amschel, riaditeľ frankfurtskej centrály, čakal na londýnskej burze na informácie. Vďaka poštovým holubom a šikovne rozmiestneným poslom sa ako prvý dozvedel o cisárovej prehre a výhodne nakupoval cenné papiere, štátne dlhopisy a obligácie. Šesť hodín informačného náskoku mu tak prinieslo čistý zisk milión libier.

Po tejto udalosti Rothschildovci bezkonkurenčne finančne i politicky ovládli Európu. V roku 1888 získali v Anglicku barónsky titul, čo im otvorilo cestu do Snemovne lordov. Ovplyvňovali vojny i revolúcie, požičiavali peniaze Habsburgovcom a americkým prezidentom, investovali do ropy, uhlia, diamantov, americkej bavlny a tabaku, ruskej medi, španielskej ortuti, skupovali fabriky, stavali železnice a množstvo budov. Francúzom pomáhali dosiahnuť koloniálnu nadvládu v Afrike, Angličanom prispeli na kúpu Suezského prieplavu, Vatikán zachraňovali pred krachom. Svoj ekonomický vplyv rozšírili i za oceán, kde cez svoje firmy spolufinancovali výstavbu železníc a dokonca aj samotného Rockefellera a jeho spoločnosť *Standard oil*.⁶¹

3.3.2 Viedenský bankový dom

Z histórie rothschildovského klanu je pre naše územie dôležité najmä pôsobenie *viedenského bankového domu Rothschild*. Založil ho **Salomon Mayer Rothschild** (1774 – 1855), ktorý pochádzal z rodiny Amschela Mayera, zakladateľa bankového domu vo Frankfurte nad Mohanom. Narodil sa ako druhý s piatich bratov, ktorí doviedli rodinný podnik k svetovej sláve. Do roku 1816 pracoval prevažne v centrále bankového domu vo Frankfurte a špecializoval sa na finančné operácie s rakúskou vládou. Už v roku 1800 bol menovaný dvorným faktorom Habsburgovcov. To ho viazalo k častejším pobytom vo Viedni. S podporou vládnych miest nakoniec vo Viedni založil filiálku rodinnej banky. V roku 1818 sa viedenský bankový dom podieľal na celkovom kapitále Rothschildovcov⁶² čiastkou 324 000 libier a 7,78 milióna frankov. Jeho podiel na londýnskom bankovom dome bol 1/8,

⁶¹ Plus 7 dní, spoločenský týždenník, ročník XVI, číslo 11, 10. marec 2006, str. 88 – 91

⁶² čo bolo asi 1,7 miliónov libier šterlingov a 42,5 miliónov frankov

na parížskom a frankfurtskom po 3/16. Okrem finančných operácií, súvisiacich s poskytovaním úverov vláde, sa svojim vplyvom na predných rakúskych štátnikov (najmä na knieža Metternicha⁶³) nepriamo podieľal na koncipovaní rakúskej vnútornej a zahraničnej politiky.

Salomon Mayer Rothschild sa spolu so svojim bratom Jamesom podieľal okrem finančných operácií tiež na investovaní kapitálu do výstavby železničných tratí v monarchii, do priemyslu a baníctva. K najväčším investíciám viedenského domu patrila výstavba Severnej dráhy cisára Ferdinanda. Záujem o výstavbu železnice bol zrejme podnietený londýnskym bankovým domom *Rothschild & Nathan* na základe anglických skúseností. Po počiatočných problémoch dostal Salomon Mayer Rothschild privilégium na výstavbu železnice, spájajúcej Viedeň s Ostravskom, Krakovom a soľnými baňami v Bochni a Wieliczke (Poľsko) od cisára Ferdinanda I. dňa 4.3. 1836. V júli v roku 1839 bola teda zahájená prevádzka prvej veľkej železničnej trate na kontinente.⁶⁴

K financovaniu výstavby trate založil akciovú spoločnosť, ktorej základný kapitál tvorilo 12 000 kusov akcií v nominálnej hodnote po 1000 zlatých, z ktorých 8 000 kusov vlastnil bankový dom Rothschild. Aby si získal priazeň verejnosti, ktorá nebola naklonená Židom, založil nadáciu, z ktorej boli udeľované štipendiá synom z viedenských meštianskych rodín ku štúdiu na polytechnickom inštitúte. Za to bol v roku 1842 menovaný čestným občanom Viedne. To mu uľahčilo, i keď bol izraelitského vyznania, získať rakúske občianstvo a možnosť nakupovať vnútri mesta nehnuteľnosti, okrem iného aj hotel U rímskeho cisára – sídlo rodiny. Za prísľub udelenia moravského inkolátu⁶⁵ venoval 40 000 zlatých na vybudovanie polytechnického ústavu v Brne. Venoval peniaze aj na výstavbu detskej nemocnice, čo mu tiež vynieslo čestné občianstvo. V roku 1848 musel ako prívrženec neoblíbeného Metternicha opustiť Viedeň a do sklonku života žil trvale v Paríži. Od toho roku riadil chod viedenského bankového domu syn Anselm.⁶⁶

⁶³ rakúsky šľachtic, politik a diplomat;

<http://www.libri.cz/database/kdo18/search.php?zp=6&name=METTERNICH>, zo dňa 7.7. 2006

⁶⁴ Wilson, D., Rothschildové – příběh bohatství a moci, Praha: Nakladatelství Svoboda – Libertas 1993, str. 123

⁶⁵ štátna príslušnosť, občianstvo;

zdroj: <http://slovník-cizích-slov.abz.cz>

⁶⁶ Myška M., Historická encyklopedie podnikatelů Čech, Moravy a Slezska do poloviny XX. století, Ostrava: Ostravská univerzita 2003, str. 397 – 398

3.3.3 Podnikanie na Ostravsku

Pre rozvoj ostravskej priemyselnej oblasti, kam bola privedená pozornosť Salomona Mayera Rothschilda prostredníctvom výstavby Ferdinandovej železnice, mali značný význam jeho kapitálové investície do *Vítkovických železiarní* a do uholných baní. Prvý krát prejavil záujem o Ostravsko v roku 1831, kedy chcel kúpiť, respektíve prenajať, rozostavanú *Rudolfovu hutu* vo Vítkoviciach z pozostalosti práve zosnulého arcibiskupa arcivojvodu kardinála Rudolfa Habsburského. Tento zámer súvisel s definitívnym rozhodnutím vybudovať zmienenú železnicu z Viedne do Krakova, ktorá by pretínala Ostravsko. Z poverenia Salomona Meyera Rothschilda bol vypracovaný návrh nájomnej zmluvy Rudolfovej hute od správcu Rudolfovej pozostalosti. Tento zámer sa však pre odpor viedenského dvora a olomouckej kapituly, obávajúcej sa konkurencie pre svoje neďaleké Frýdlantské železiarne, nerealizoval.

Druhý pokus o získanie Rudolfovej huty vykonal Rothschild v roku 1835. Bola ratifikovaná nájomná zmluva medzi viedenským bankárom Heinrichom Geymüllerom na jednej a olomouckým arcibiskupstvom a kapitulou na druhej strane o prenájme Rudolfovej hute. Geymüller potom postúpil prenájom spoločnosti *Vítkovické ťežířstvo*, v ktorej majoritu z kapitálu 200 000 zlatých vlastnil Rothschild (100 000 zlatých) a jeho spoločník Sichrowski (10 000 zlatých). Nájom sa vzťahoval na huty, uholné a rudné bane. Spoločnosť potom urýchlene dostavala železiarne⁶⁷ a palivová a surovinová základňa bola pohotovo rozšírená výstavbou, resp. kúpou nových uholných a rudných baní. Definitívne prešli železiarne vo Vítkoviciach do vlastníctva bankového domu Rothschild v apríli 1843 za cenu 321 000 zlatých, z toho cena uholných a rudných baní bola 176 000 zlatých. V októbri toho roku Rothschildovci prvý krát navštívili svoje banské a hutnícke podniky na Ostravsku.

Za Rothschildovcov prekonal železiarne mimoriadny rozmach – v rokoch 1842 – 1848 vzrástla výroba surového železa takmer trojnásobne. Pohotovo sa začalo s výstavbou novej, tzv. Anselmovej hute, strojárskych dielní a niekoľkých kameňo-uholných baní. Rothschildovci tiež venovali kapitál do pozemkového majetku na Ostravsku – kúpili domínia Bohumín, Šilheřovice s výstavným zámkom a Hlučín. Salomon Mayer Rothschild sa stal v polovici 19. storočia najvýznamnejším priemyselníkom v ostravskej priemyselnej oblasti nie len objemom investovaného kapitálu, úhrnným objemom vyrobeného tovaru a vytiaženého uhlia, ale tiež zavádzaním technických a organizačných inovácií. Ďalší prienik

⁶⁷ v roku 1836 prvú a v roku 1838 druhú vysokú pec, 1838 valcovňu koľajníc a kováčňu železničných kolies

rothschildovského kapitálu do tejto priemyselnej aglomerácie nastúpil bezprostredne po smrti Salomona Meyera, za jeho syna Anselma.

Anselm Salomon Rothschild (1803 – 1874) zahájil podnikateľskú kariéru už v roku 1820 v bankovom dome strýka Jamesa v Paríži. Osvedčil sa pri prejednávaniach finančných operácií v Kodani, Haagu, Bruseli a Berlíne. Podnikateľské skúsenosti nadobúdal pod vedením svojho najstaršieho strýka Amschela Mayera v rodinnej centrále vo Frankfurte nad Mohanom. V roku 1855 sa natrvalo usídlil vo Viedni a ujal sa po otcovi riadenia bankového domu. Niektoré premene uvádzajú, že nemal príliš mnoho slobody v strategickom rozhodovaní, ale musel sa podriaďovať záujmom a pokynom parížskeho strýka Jamesa.

V podnikateľských aktivitách svojho otca pokračoval na poli investícií do rakúskeho priemyslu, baníctva a železníc. V roku 1855 sa podieľal na založení *Österreichischer Kreditanstalt für Handel und Gewerbe* a získal akcie *Společnosti Jižní dráhy*. Po otcovej smrti sa stal vlastníkom baní a priemyselných podnikov na Ostravsku a ako podielnik *Společnosti severní dráhy Ferdinandovy* sa zúčastnil nákupu ďalších významných baní na Ostravsku a kapitál Rothschildovcov tak získal nezvratnú prevahu medzi ostatnými ťažobnými spoločnosťami na Ostravsku.

Koncom 60. rokov 19. storočia sa začali prejavovať prvé príznaky poklesu záujmu viedenského bankového domu o ostravský priemysel. V apríli roku 1868 uzavreli zmluvu s bratmi Gutmannovými (viď kapitola 3.2) a Ignátom Vondráčkom o utvorení *Doubravsko-orlovské důlní společnosti*, ktorej prenajali niekoľko svojich baní a neskôr spolu založili ešte niekoľko spoločností. Proces vyvrcholil v roku 1873 založením *Vítkovického horního a hutního těžiřstva*, ktoré od Rothschildovcov prevzalo do prenájmu Vítkovické železiarne a všetky rudné a neskôr tiež kameňo-uholné bane.⁶⁸

3.3.4 Rothschildovci v 20. storočí

Dvadsiate storočie znamenalo pre Rothschildovcov výrazný útlm. Prvenstvo vo finančnom svete si udržali len do roku 1914. Postupne im krachovali firmy, fabriky, zatvárali bankové pobočky, predávali nehnuteľnosti. Hitler ich nenávidel a prenasledoval, Karl Marx

⁶⁸ Myška M., Historická encyklopédie podnikatelů Čech, Moravy a Slezska do poloviny XX. století, Ostrava: Ostravská univerzita 2003, str. 398 – 400

ich považoval za stelesnenie chamtivosti a kapitalistického zla. Po vojne im veľa majetku vo východnej a strednej Európe zhltnulo znárodnenie.

V súčasnosti sa slávna rodina delí na dve základné vetvy. Anglickú líniu tvoria potomkovia Mayerovho syna Nathana. K nej patrí i známy sedemdesiatročný bankár Jacob Rothschild, vlastníaci najdrahšiu štvorcovú míľu na svete – londýnsky Saint James Place, známy ako The City. V tomto finančnom srdci sídli burza, všetky britské banky, takmer štyristo pobočiek zahraničných bánk a množstvo medzinárodných firiem. Anglickým Rothschildovcom patria aj rozľahlé vinice neďaleko francúzskeho Bordeaux. K francúzskej vetve patria potomkovia zakladateľov parížskej pobočky rodinnej banky. Edmond Rothschild (1926 – 1997), príslušník francúzskej vetvy, založil v duchu rodinných tradícií v roku 1969 privátnu banku⁶⁹, ktorá pred dvomi rokmi otvorila obchodné zastúpenie i v Bratislave. Je to jediná pobočka v strednej a východnej Európe. O jej založení rozhodla dobrá geografická poloha a klientský potenciál. Úlohou bratislavskej kancelárie je uviesť značku Rothschild na trh, vyhľadávať klientov a sprostredkovať kontakt s Luxemburskou centrálou, kde sa vedú účty. Rothschildovským klientom sa môže stať len človek, ktorý má čistý register trestov a vklad na konto aspoň niekoľko miliónov eur. Banka si potrpí na serióznosť a bezúhonnosť svojich klientov, podozrivých diskretné odmieta. Súčasťou ponúkaných služieb nie je len spravovanie účtov, majetkov, investícií, ale aj špeciálny doplnkový rodinný servis⁷⁰.

⁶⁹ *Banque Privée Edmond de Rothschild* s centrálou v Luxembursku

⁷⁰ banka na želanie klienta sprostredkuje vzdelanie, dovolenku kdekoľvek na svete, vybaví špičkovú zdravotnú starostlivosť a pod.;

Plus 7 dní, spoločenský týždenník, ročník XVI, číslo 11, 10. marec 2006, str. 89

Kapitola 4: Najznámejší židovskí priemyselníci na území ČR

Do dejín českého hospodárstva sa zapísalo už mnoho podnikov. Nemálo z nich bolo založených židovskými podnikateľmi a priemyselníkmi. Sú medzi nimi aj podniky, ktorých názvy sú zakorenené v povedomí širokej verejnosti a mnoho ľudí ani netuší, že za vznikom týchto podnikov stojí práve židovský podnikateľský duch. Keď sa povie ČKD, Jelínkova slivovica alebo sklo Moser, každý vie, čo ktorá firma vyrába, no okolnosti, ktoré firmu sprevádzali počas jej vývoja, sú už menej známe. Táto kapitola prináša prehľad podnikateľských aktivít piatich židovských priemyselníkov – Kolbena, Waldesa, Mosera, Jelínka a Fürtha.

4.1 Emil Kolben – konštruktér, vynálezca, elektrotechnický podnikateľ

„Tajemství úspěchu v životě není dělat, co se nám líbí, ale nalézat zalíbení v tom, co děláme.“

E. Kolben⁷¹

Emil Kolben (1862 – 1943) sa narodil v Stránčiciach pri Prahe. Pochádzal z rodiny židovského obchodníka Joachima Kolbena. Po skončení základného vzdelania študoval v rokoch 1881 – 1886 na Nemeckej vysokej škole technickej v Prahe⁷², za výborné výsledky obdržal od českého zemského výboru Gerstnerovo cestovné štipendium a podnikol cestu do západnej Európy a USA, čo ovplyvnilo jeho budúcu kariéru. V rokoch 1888 – 1892 pobýval v USA kde bol zamestnaný v *Edison machine works* v Schenectady (New York) a bol spolupracovníkom Thomasa Alvu Edisona. V roku 1892 prevzal v Curychu po Brownovi (zakladateľ *Brown Boveri*, dnes nadnárodný koncern *ABB*) miesto šéfinžiniera závodu *Oerlikon*, kde prišiel do styku s elektrotechnikmi a podnikateľmi z celej Európy, čo mu neskôr pomohlo pri exportných aktivitách.⁷³

⁷¹ <http://www.quido.cz/osobnosti/kolben.htm>; zo dňa 14. 1. 2006

⁷² dnes ČVUT

⁷³ Mandelík R., Láník J., Historie a současnost podnikání v Praze, díl druhý, Městské knihy s. r. o., Žehušice 2003, str. 54

Po návrate do Čiech založil 6. 9. 1896 komanditnú spoločnosť *Kolben a spol.*, zakúpil vo Vysočanoch pozemok na vybudovanie elektrotechnickej továrne: spočiatku vyrábali elektrické stroje a prístroje na trojfázový prúd, neskôr trojfázové alternátory a generátory. Kolben vedel, že plán na vybudovanie európsky významného elektrotechnického podniku je nespĺniteľný bez podpory silného bankového ústavu. Preto sa v roku 1898 dohodol so *Živnostenskou bankou* a továreň prevzala *Pražská a. s.*, ktorú banka zriadila spolu s mestom Praha v roku 1897. Po zakcionovaní sa podnik premenil na *Elektrotechnickou akciovou spoločnosť dříve Koben a spol.*, ktorej nikto nehovoril inak než *Kolbenka* a v ktorej bol Kolben riaditeľom a členom správnej rady. Na hospodárskych výsledkoch sa priaznivo prejavil pozoruhodný rozvoj elektrotechnického priemyslu, elektrifikácia krajiny a s ňou spojená výstavba veľkých tepelných a vodných elektrární.

Hlavným odbytiškom mal byť síce rakúsko-uhorský trh, ale výrobný potenciál *Kolbenky* ďaleko presahoval domáci dopyt. Vďaka Kolbenovým kontaktom nakoniec tvorili dodávky do zahraničia podstatnú časť predaja. V roku 1904 bola realizovaná zákazka, ktorá dodnes nemá v dejinách ČKD⁷⁴ obdoby, pokiaľ ide o dĺžku dopravnej cesty. Išlo o kompletnú dodávku vodnej elektrárne v Launcestone v Tasmánii. Elektráreň bola na tak nedostupnom mieste, že sa diely museli dopravovať lanovkou.

Z iniciatívy *Živnobanky* sa v roku 1907 konali jednania o fúzii dvoch, vtedy najväčších, elektrotechnických podnikov – Kolbenovho závodu a firmy Františka Křížika. Nezávislý audit vyšiel jednoznačne v prospech *Kolbenky*, čo by znamenalo značnú majoritu jej akcionárov, a tak sa od projektu upustilo. V roku 1909 bola uzavretá zmluva o spolupráci s *Oerlikonom* a na jej základe bol vypracovaný projekt elektrifikácie pražského hlavného nádražia a úseku do Nuslí a na Smíchov, ktorý však nebol uskutočnený.

V rastúcej povojnovnej konkurencii mali vyhliadky na úspech len silné priemyselné závody s všestranne rozvinutou modernou výrobou. Predpokladom možného spojenia *Kolbenky* a *První českomoravské továrny na stroje, a. s.* bolo vytvorenie kapitálovej väzby prostredníctvom *Živnobanky*. Akcia bola oficiálne zahájená v júni 1920 a spojením týchto dvoch podnikov vznikla 1. 1. 1922 spoločnosť *Českomoravská – Kolben, a. s.*, skrátene ČMK. Jej vznik bol logickým pokračovaním snáh o vytvorenie českého priemyselného koncernu porovnateľného najmä so silnými zahraničnými podnikmi, ktoré možno vidieť v histórii podniku od prvých rokov dvadsiateho storočia. Začalo to snahou o trvalejšiu

⁷⁴ *Českomoravská-Kolben-Daněk*, viac v ďalšom texte

spoluprácu s poprednými, prevažne pražskými podnikmi, vrcholiacich v predvojnovom období úsilím o vytvorenie kartelu českých strojární v roku 1907.

Postupná realizácia elektrizačného zákona znamenala pre ČMK zaistenie podielu na výstavbe mnohých elektrární. Počiatok 20. rokov sa v samostatnej ČSR niesol aj v znamení rozvoja strojárstva. V roku 1924 predala ČMK štátnym dráham lokomotívu s výrobným číslom 1000 a v roku 1925 dostala objednávku na päť elektrických lokomotív pre pražské nádražia. V roku 1926 bolo v bývalej *Kolbenke* osamostatnené oddelenie pre stavbu elektrických dráh. Nadväzovalo na skoršie dodávky električkových výzbrojí a zariadení pre elektrifikáciu hlavných tratí. Impulzom pre toto oddelenie bol projekt elektrifikácie dráh a nádraží v obvode hlavného mesta Prahy.

ČMK sa okrem Škodovky stretávala konkurenčne predovšetkým s *Akciovou společností, dříve Breitfeld, Daněk a spol.*, ktorá bola finančne spojená s *Pražskou úverovou bankou* (PÚB) a pôsobila tiež v odboroch všeobecného strojárstva, výrobe lokomotív a áut. Na počiatku roku 1927 došlo k jednaniu medzi riaditeľom *Živnobanky* Dr. Preissom⁷⁵, vrchným riaditeľom PÚB a zástupcami oboch spoločností. Cieľom fúzie bolo predovšetkým kompletizácia výrobného programu v odbore všeobecného strojárstva (parné turbíny, hydraulické stroje, zariadenia pre cukrovary a pod.) a bola výhodná predovšetkým pre ČMK, ktorá bola v nepomerne lepšej hospodárskej situácii. Fúziu schválili v lete 1927 valné hromady akcionárov s tým, že v účtovnej bilancii vstupuje fúzia v platnosť späťne od 1. januára 1927. Svetlo sveta tak uzrela *Českomoravská – Kolben – Daněk, a. s.* a dodnes známa značka **ČKD**.

Novovzniknutý koncern mal akciový kapitál 25 miliónov Kč, po roku zvýšený na 37,5 miliónov Kč. Zamestnával okolo 12 000 pracovníkov. Pozemkový majetok tvorilo 1,5 milióna m² pozemkov, z toho len budovy zaberali 250 000 m². Pre ilustráciu o tržnej hodnote akcie ČKD uvedieme údaje za účtový rok 1927. Vtedy bola na jednu akciu nominálnej hodnoty 400 Kč vyplácaná dividendu 300 Kč, teda 75 % nominálu. Na burze sa pohybovala

⁷⁵ Dr. Jaroslav Preiss (1870 – 1923): významný podnikateľ a manažér v oblasti bankovníctva, generálny riaditeľ *Živnobanky* – pod jeho vedením sa táto banka zaradila medzi moderné európske banky. Intenzívne presadzoval technologickú modernizáciu a v medzinárodnom obchode podporoval styky s juhovýchodnou Európou a balkánskymi krajinami.

Kuba Z., Ujec J., *Dějiny ekonomického myšlení a podnikání*, Ostrava Vysoká škola podnikání a. s. 2005, str. 67

tržná cena akcie ČMK v pásme nad 4500 Kč a po vyhlásení fúzie sa priblížila hranici 7000 Kč.⁷⁶

Za výkonnosťou a konkurenčnou schopnosťou ČKD sa skrývala vysoká úroveň tvorivej invencie technikov a robotníkov. Mnohí z technikov boli menovaní vysokoškolskými profesormi Českého učení technického (od roku 1919 ČVUT) a vychovali ďalšie generácie odborníkov. Spolupráca s vysokými školami pokračovala i naďalej, takže pomerne značná časť profesorského zboru buď priamo prešla praxou v niektorom zo závodov, alebo pôsobila v ČKD ako odborní poradcovia. Títo profesori naopak odporúčali svojich najlepších študentov k zamestnaniu v ČKD a pripravovali tak pôdu pre svojich nasledovníkov.

Reorganizáciou nového koncernu sa do vysočanského závodu sústredila celá elektrotechnická výroba a výroba parných turbín a čerpadiel. Koncom 20. rokov tvorila významný podiel ziskov koncernu predovšetkým automobilka *Praga*. S prvými príznakmi hospodárskej krízy hľadalo vedenie ČKD cestu, ako odvrátiť jej dôsledky. V roku 1931 bola po dohode s *Bankou čs. Légií* vytvorená nová spoločnosť *Lodenice Praga, s. r. o.* s kmeňovým kapitálom 2 milióny Kč. v prvých rokoch bol zisk podniku malý, oživenie nastalo až od roku 1935. V tom istom roku uzavrela ČKD so Škodovkou kartelovú dohodu o výrobe lodných trupov. Príliv zákazok *Lodenice Praga* nezastavila ani druhá svetová vojna. Po znárodnení bol podnik ponechaný v rámci novovytvoreného národného podniku ČKD. K odlúčeniu došlo až pri reorganizácii národného hospodárstva v roku 1950, kedy *Lodenice Praga* vytvorila základ národného podniku *České lodenice Praha*.

Okrem toho sa v súvislosti s hospodárskou krízou rozširovala aj výroba v elektrotechnickej oblasti. V roku 1930 bola zriadená *Elektro – Praga, prodejní společnost elektrotechnických výrobků s ručením omezeným*, ktorá sa zaoberala výhradným predajom výrobkov ČKD. V 30. rokoch sa rozvíjala i výroba dieselových motorov pre nákladné automobily, z ktorých časť bola dodávaná armáde. Výroba dieselových motorov vtedy určovala smer modernej techniky nie len v automobilizme, ale aj v železničnej doprave – v roku 1932 vyprodukovala vagónka prvé štvornápravové dieselelektrické rýchlikové motorové vozy vyrobené v Československu.

Ostrá konkurencia medzi Škodovkou a ČKD viedla k užšiemu primknutiu k *Živnobanke* a zvoleniu Dr. Preissa za predsedu správnej rady, čím došlo k úplnému prepojeniu priemyselného a bankového kapitálu. Začiatkom 30. rokov predstavoval 120 miliónový úver ČKD u *Živnobanky* plnú polovicu jej základného akciového kapitálu. Už v roku 1933

⁷⁶ Mandelík R., Lánik J., Historie a současnost podnikání v Praze, díl druhý, Městské knihy s. r. o., Žehušice 2003, str. 60

vlastnila *Živnobanka* najväčšie množstvo akcií ČKD so všetkých akcionárov (14 000 z celkového množstva 93 750 kusov akcií). Značná časť kapitálu tak bola koncentrovaná v *Živnobanke* a v rukách niekoľkých ďalších akcionárov, medzi ktorými boli aj členovia správnej rady koncernu.

V roku 1934, kedy pomaly odznieva hospodárska kríza, sa výroba oživuje, najmä v oblasti strojárstva a automobilizmu. Nemalý úspech dosiahla ČKD aj vo výrobe malého športového lietadla Praga Air Baby, ktoré prekonal dovedajšie rekordy vo svojej kategórii lietadiel. V 30. rokoch sa významnou súčasťou výrobného programu ČKD stala aj zbrojná výroba a jej export v roku 1937 predstavoval až 27 % všetkých objednávok. Po mníchovskom diktáte poklesli zbrojné zákazky. Podmienky sa zmenili aj po okupácii. Hneď ako bol vytvorený spoločný česko-nemecký trh, dožadoval sa nemecký kapitál kvantitatívneho využitia pracovných síl v protektoráte. To všetko malo dopad na vojnovú výrobu v ČKD. Tá nadviazala spoluprácu s nemeckými firmami a tiež ponúkli Nemecku rozpracovaný zbrojný materiál – všetky tieto zákazky boli prijaté a dokončené. Na valnej hromade akcionárov bola ČKD 1. 10. 1940 premenovaná na *Českomoravské strojírny a. s.*⁷⁷

Ešte v dobe *Českomoravská – Kolben, a. s.* bol **Emil Kolben** riaditeľom a členom správnej rady. Po vzniku ČKD bol členom výkonného výboru a vedúcim riaditeľom a neskôr aj predsedom správnej rady. Okrem toho mal aj iné podnikateľské aktivity – založil tiež ďalšie podniky: *Pražskou továrnu na káble* v Hostivaři a *Pražskou elektroizolační společnost* v Hloubětíne. Bol tiež predsedom správnej rady *Mostecké společnosti pouliční dráhy a elektrárny*.⁷⁸

V roku 1906 mu Nemecká vysoká škola technická v Prahe udelila čestný doktorát technických vied. Za nemeckej okupácie bol z rasových dôvodov prenasledovaný, už 16.3. 1939 musel opustiť miesto v správnej rade ČKD. Bol zatknutý a v roku 1942 bol deportovaný do Terezína kde v roku 1943 zahynul na následky fyzického i psychického vyčerpania vo veku 81 rokov.⁷⁹

⁷⁷ Zaprotokolovaná ako *Böhmische-Mährische Maschinen-fabriken AG*

⁷⁸ Myška M., Historická encyklopedie podnikatelů Čech, Moravy a Slezska do poloviny XX. století, Ostrava: Ostravská univerzita 2003, str. 235

⁷⁹ Mandelík R., Láník J., Historie a současnost podnikání v Praze, díl druhý, Městské knihy s. r. o., Žehušice 2003, str. 64

Stručne si ešte priblížime vývoj koncernu po smrti Emila Kolbena. V roku 1943 sa *Českomoravské strojírny a. s.* stali členom vývoznjej spoločnosti *Stahling-Export GmbH* s kapitálovou účasťou 15 %. Ringhofferove závody naopak získali účasť na *Českomoravských strojárnách* vo výške 10 % akciového kapitálu. Zisky závodu stúpali so zvyšujúcim sa počtom objednávok z Nemecka a zvyšoval sa i počet zamestnancov. Jednostranná orientácia na vojnovú výrobu priniesla síce značné zisky, ale mala veľmi neblahý vplyv na rozvoj ostatných odvetví.

Dňa 25. 3. 1945 spojenecký nálet na priemyselné centrum vo Vysočanoch a v Libni poškodil asi 60 % výrobných hál, 15 % celkom zničil a zo 40 % bolo poškodené i strojné zariadenie. Bola ustanovená revolučná závodná rada, ktorá dočasne prevzala podnik pod ochranu. Išlo predovšetkým o to, aby bol vypracovaný návrh nového výrobného programu a aby boli obnovené náletom poškodené haly a zariadenie. 24. 5. 1945 predalo vedenie Červenej armády ochranu nad celým podnikom ministerstvu priemyslu ČSR a jeho dekrétom z júna toho roku bola pre podnik potvrdená národná správa. Na základe dekrétu prezidenta E. Beneša č. 100 z 24. 10. 1945 bolo navrhnuté vrátiť podniku jeho pôvodný názov. Vyhláška ministerstva o zriadení *národného podniku ČKD* vyšla v marci roku 1946.

V priebehu éry socialistického Československa dochádzalo k množstvu organizačných zmien, začleňovaniu a vyčleňovaniu spoločností, ich zlučovaniu a nasledovnému rozdeľovaniu. Tradičné odbory výroby ČKD však ostali zachované a orientácia na export do Sovietskeho zväzu znamenala rast výroby. V roku 1990 vznikla štátom 100% vlastnená spoločnosť *ČKD Praha* s osemnástimi dcérskymi spoločnosťami. V roku 1994 kupuje 51 % akcií spoločnosť *INPRO a. s.* a zakladá *ČKD Praha Holding, a. s.* Následne dochádza k zníženiu objemu exportu a výroby a niektoré spoločnosti upadajú do konkurzu. Od roku 1998 je tu snaha o obnovenie zvuku značky ČKD a vybudovanie skupiny stabilizovaných a silných spoločností so stabilným postavením na trhu.⁸⁰

4.2 Jindřich Waldes – výrobca odevných doplnkov

Jindřich Waldes (1878 – 1941) – veľký kapitán českého priemyslu, pre ktorého neexistovali slová nie alebo nemôžem. Ako osobnosť s naproste racionálnym uvažovaním disponoval nie len kapitálom a potrebným zázemím, ale bol obdarený tiež rozhodnosťou

⁸⁰ <http://www.ckd.cz/historie.php>, zo dňa 11. 7. 2006

a schopnosťou zdravej obchodnej špekulácie. Tým naplňal podmienky pre vznik akejkoľvek materiálnej hodnoty.

Pochádzal z obce Nemyšl v okrese Tábor z rodiny židovského hostinského Karla Waldesa. Rodina sa presťahovala do Prahy, kde sa Jindřich vyučil za zámočníka u výrobcu kovového tovaru Eduarda Lokescha. Avšak už dlhšie ho vábil obchod a svojimi jazykovými znalosťami presvedčil vedenie firmy *Lokesch a syn.* aby ho posielali na cesty do sveta. V tejto práci dokázal zužitkovať svoje jazykové vedomosti nadobudnuté samoštúdiom – ovládal francúzštinu a angličtinu, a stal sa obchodným zástupcom firmy. Mal len 18 rokov keď bol vyslaný na obchodnú cestu do Turecka, kde získal mnoho podnikateľských skúseností.⁸¹

V roku 1902 založil v Prahe – Vršoviciach spolu so strojníkom Hynkom Pucom továreň na kovové výrobky, verejnú obchodnú spoločnosť *Waldes a spol.*, špecializujúcu sa predovšetkým na výrobu kovových gombíkov, neskôr celosvetovo známych ako patentky **Koh-i-noor**. Začínali s jedným robotníkom a učňom v prenajatej dielni v Prahe na Letnej, no už na prelome roku 1902-03 sa presťahovali do prenajatej budovy bývalej továrne na sviečky v Karlíne. V tej dobe už firma mala aj tretieho spoločníka, Eduarda Merzingera, ktorý vložil do podnikania svoju výhru v lotérii (10 000 korún). V lete roku 1903 sa štvrtým spoločníkom stal Jindřichov brat **Sigmund Waldes**.

Firma už na samom počiatku dokázala desaťnásobne zvýšiť pôvodný obrat 1 milióna, a to len vo svojom pražskom materskom podniku. Ten sa v roku 1907 presťahoval do novej továrne vo Vršoviciach, kde do roku 1911 pracovalo 600 zamestnancov. V roku 1904 odkúpil Jindřich Waldes podnik svojho bývalého zamestnávateľa Lokescha a jeho samého zamestnal ako účtovníka.

Hynek Puc sa osvedčil ako skvelý konštruktér, zatiaľ čo Jindřich Waldes uplatňoval najmä svoj obchodný talent. Dalo by sa povedať, že vtedy vo Waldesových továrňach okamžite zdomácnili všetky moderné americké postupy. So svojim dynamickým zmyslom pre proporcie medzi výrobou a odbytom dobre rozpoznal, že zákazníka je potrebné stále motivovať. Neustále tiež expandoval do zahraničia.

V roku 1904 založil pobočku v Drážďanoch na čele s bratom Sigmundom, kde 200 zamestnancov spočiatku dokončovalo polotovary vyrábané v Prahe na predaj v Nemecku. Po drážďanskej továrni založil v roku 1908 obchodnú pobočku vo Varšave ako základňu k preniknutiu na ruský trh a v roku 1911 otvoril pobočku aj v Paríži.

⁸¹ Šimon P., Jindřich Waldes – sběratel umění, Praha: Eminent 2001, str. 10 - 12

Vojnové udalosti bránili postaveniu závodu v USA. Vstúpiť na americký trh svojou pobočkou v New Yorku sa mu podarilo v roku 1919. Na to výrobky waldesky prenikli i na indický a japonský trh. Firma sa veľmi dobre vyrovnala s dôsledkami hospodárskej krízy v 30. rokoch, rozšíria svoje závody v Amerike a postavila novú továreň v Barcelone. Obchodný názov patentných gombíkov Koh-i-noor sa rozletel do celého sveta a používali ich všetci vyhlásení módnymi návrhári tej doby.⁸²

Po otvorení americkej filiálky však Waldes narazil na nečakaný problém, pretože všetky osvedčené európske reklamné metódy sklamali. Americkí obchodníci patentky odmietali s poukazom na fakt, že je nutné najskôr vytvoriť dopyt a až potom je možné predávať. V roku 1913 sa tak po prvý krát objavilo známe logo firmy zvané „KIN – girl“ (na obrázku), na ktorom je dievča s patentkou v ľavom oku. Na počiatku tejto reklamy, ktorú odborníci považujú za jednu z najvydarenejších reklám v histórii, stál Waldesov geniálny nápad, ktorý bol výsledkom náhody. V roku 1912 na lodi do USA požičal Waldes svojej spoločníčke Líze Coynesovej veľkú reklamnú patentku. Možno preto, že jej predtým vykladal históriu diamantu Koh-i-noor, ktorý vraj bol vložený do oka indického božstva, si slečna vložila patentku do oka. Tento moment Waldesa inšpiroval natoľko, že vzniklo označenie pre patentku a neskôr aj pre názov firmy.

Zdroj: <http://www.skolnitaska.dobruska.cz/kupka.htm>

Pre zbierku gombíkov a šatných spínadiel, ktoré boli pôvodne umiestnené v areáli vršovického závodu, nechal pán Waldes v rokoch 1916 – 1917 v dome č. 262 na Palackého trídě vo Vršovicih zriaďiť múzeum prístupné verejnosti, ktorého súčasťou boli aj dve dielne a špecializovaná knižnica. V septembri roku 1939 bol pre svoj židovský pôvod zatknutý gestapom a väznený v koncentračných táboroch v Dachau a Buchenwalde. Vďaka výkupnému, ktoré jeho rodina žijúca v USA vyplatila, bol prepustený a mohol opustiť Európu. Behom cesty však zomrel v kubánskej Havane roku 1941.

⁸² Mandelík R., Láník J., Historie a současnost podnikání v Praze, díl druhý, Městské knihy s. r. o., Žehušice 2003, str.81 – 82

Pražská továrň bola skonfiškovaná a po roku 1945 znárodnená. V čele americkej filiálky stál brat Sigmund ktorý už skôr opustil Drážďany. Spoločnosť sa pretransformovala na *Waldes & Co.* a neskôr na *Waldes Koh-i-noor Inc.* Po smrti Sigmunda prevzal vedenie spoločnosti Jindřichov syn Jiří, s ktorým je spojený aj ďalší rozmach americkej pobočky firmy.⁸³

Pražský Koh-i-noor bol po roku 1946 znárodnený a boli doň integrované všetky továrne, ktoré vyrábali spínnadlá. Reorganizáciou v 50. rokoch došlo k oddeleniu exportu a vzniklo päť samostatných podnikov. Hlavný vršovický závod bol začlenený do trustu *Prago – Union*, zameraného na výrobu strojárenského a spotrebného tovaru. V roku 1994 prešiel podnik privatizáciou a zo všetkých dielčích závodov sa stali samostatné podniky fungujúce dodnes.⁸⁴

4.3 Moser – rod podnikateľov v sklárskom priemysle⁸⁵

Jednou z obdivuhodných podnikateľských osobností 19. storočia bol i **Ludwig Moser** (1833-1916), ktorého meno sa behom niekoľkých desaťročí stalo pojmom dodnes spojovaným so sklom špičkovej úrovne a kvality. Počiatky úspechu a neskoršia vychýrenosť skla Moser boli predurčené remeselnými schopnosťami a nevšedným obchodným talentom zakladateľa firmy. Generácia jeho synov prispela ambicióznou a vyhranenou orientáciou predaja, navyše sa zaslúžila o zvýšenie umeleckej hodnoty vyrábaného skla. Postupne bola vytváraná filozofia moserovského skla, ktorú neovplyvnili ani postupom doby sa meniace spoločenské podmienky. Ostal tak potvrdený a zachovaný smer cesty zvolený Ludwigom Moserom na počiatku druhej polovice 19.storočia.

Rodina Ludwiga Mosera bola židovského vyznania a spolu s inými sa výrazne podieľala na hospodárskom i kultúrnom živote Karlových Varov. Už Ludwigov starý otec sa venoval podnikaniu – okolo roku 1800 prevádzkoval známu židovskú rituálnu jedáleň, ktorú okrem iných významných hostí navštevovali aj príslušníci rodiny Rothschildových pri svojich

⁸³ Myška M., Historická encyklopedie podnikatelů Čech, Moravy a Slezska do poloviny XX. století, Ostrava: Ostravská univerzita 2003, str. 491

⁸⁴ <http://www.profit.cz/archiv.php?iEd=200508&iArt=11300&iSearch=>; zo dňa 14. 1. 2006

⁸⁵ Mergl J., Pánková L.: Moser 1857-1997, Karlovy Vary: Moser, 1997

pobytoch v Karlových Varoch. Vedenie reštaurácie neskôr prevzal Ludwigov otec Lazar Moser, ktorý bol údajne prvým židom, ktorému bolo udelené celoročné povolenie k práci a pobytu v Karlových Varoch.

Ludwig Moser sa ako prvorodený syn narodil 13. 6. 1833 v Karlových Varoch. Tu absolvoval základné vzdelanie a reálku. Štúdium však z finančných dôvodov zanechal a nastúpil ako učeň v dielni uznávaného Karlovarskeho rytea skla A. H. Mattoniho. Po dvoch rokoch Ludwig dielňu opustil a odišiel do Prahy. Tu však prácu nenašiel. Potom sa snažil uchádzať sa o prácu ešte v niekoľkých mestách, dokonca sa vrátil aj späť do Karlových Varov k Mattonimu. V roku 1851 znovu odišiel do Prahy a bol zamestnaný u významného obchodníka so sklom Wilhelma Hoffmanna v ryteckej dielni a popri tom navštevoval výtvarnú školu. Neskôr sa do Karlových Varov opäť vrátil ale ani tento krát sa dlho nezdržal a našiel si miesto v ryteckej dielni v Berlíne. Jeho rytiny s loveckými a ornamentálnymi motívmi boli veľmi chválené a išli na odbyt.

Tento úspech ale ja presvedčenie o vlastných podnikateľských schopnostiach ho povzbudili v rozhodnutí sa osamostatniť. V roku 1855 sa vrátil do Karlových varov a od Mattoniho si prenajal butik. Po dvoch rokoch dospel k rozhodnutiu založiť si vlastnú živnosť. Vo veku dvadsaťštyri rokov zriadil ryteckú dielňu a obchod so sklom, čím položil základy výroby dnes svetovo známeho skla.

O svojej ponuke často informoval zákazníkov prostredníctvom inzerátov v periodiku *Karlsbader Wochenblatt*. Už po dvoch rokoch od založenia otvoril druhú predajňu, a o ďalšie štyri roky tretiu – obe v najrušnejšej časti Karlových Varov. Jeho zameranie na predaj zrkadiel ukazuje na obchodného ducha a prezieravosť, pretože práve v tej dobe, pri zariaďovaní kúpeľných interiérov, išli zrkadlá veľmi dobre na odbyt. Taktiež pohotovo reagoval na zavedenie plynového osvetlenia v Karlových Varoch ponukou plynových lustrov a svietidiel.

V roku 1873 prevzal konkurenčný obchod J. E. Hoffmanna a stal sa tak prevádzkovateľom predaja a obchodného skladu jedného s najväčších výrobcov zrkadiel v Rakúsko – Uhorsku, *c. k. privilegiované Sloupské hraběcí Kinské továrny na zrcadla* v Sloupu u České Lípy. Behom prvých desiatich rokov existencie živnosti sa Moserovi podarilo vytvoriť prosperujúci, pevne postavený obchod. Stabilné zázemie mu umožnilo, že mohol v závere šesťdesiatych rokov realizovať aj svoje umelecké predstavy a rozšíriť výrobu luxusné a dekoratívne sklo.

Okrem svojich stálych zamestnancov nadväzoval spoluprácu s poprednými karlovarskými rytcami a v roku 1872 si otvoril vlastnú rafinériu skla v Mistroviciach pri Českej Kamenici. Uvedomoval si aj dôležitosť prezentácie svojej produkcie a systematicky propagoval svoje výrobky na výstavných aukciách, z ktorých si často odnášal najvyššie ocenenia. Rok 1873 bol jedným z najúspešnejších v histórii firmy, lebo práve vtedy bol Ludwigovi Moserovi udelený titul dvorného dodávateľa. Oficiálne sa mu tým dostalo zaradenia medzi najlepších výrobcov skla Rakúsko-Uhorsku.

Nasledujúce dve desaťročia nepriniesli výraznejšie zmeny v činnosti firmy. Moser mal v tej dobe pevne vybudované výrobné kontakty ako so sklárnami, od ktorých odoberal hotové výrobky, tak aj s rytcami a maliarmi, ktorí pre neho pracovali. Stabilne mal zaistený tiež odbyt a to prostredníctvom obchodných zastúpení v Londýne, Paríži, New Yorku a Petrohrade. Čiastočne menil len zloženie svojej ponuky podľa dopytu.

Závislosť na dodávkach z Nového Sveta a zo sklární na Šumave, značná vzdialenosť pre prepravu a z toho vyplývajúce problémy s nedostatkom surového skla, prinútili Ludwiga uvažovať o stavbe vlastnej sklárskej huty. K uskutočneniu tohto plánu pristúpil v roku 1892, kedy sa mu po dlhých prietahoch podarilo získať povolenie od karlovarskej mestskej rady. Toto povolenie ale obsahovalo podmienky, ktoré čiastočne obmedzovali jej budúcu prevádzku, najdôležitejšie z nich stanovila, že z dvoch pecí bude v prevádzke vždy len jedna.

Zriadením huty sa výrazne zmenil rozsah aj štruktúra výroby. Preto sa Ludwig rozhodol zapojiť do podniku aj dvoch najstarších synov – **Rudolfa a Friedricha Moserových**, ktorí sa tak stali spolumajiteľmi sklárne, odvtedy zapísanej ako **Ludwig Moser a synové**. Novopostavenú skláreň využil aj ako atrakciu pre návštevníkov z kúpeľov.

Je zrejmé, že na rozšírenie výrobných možností musela nadväzovať i zmena v oblasti predaja. V deväťdesiatych rokoch sa hlavným cieľom stala snaha získať zahraničných zákazníkov, najmä v Európe, pretože, ako naznačilo zrušenie obchodného kontraktu v New Yorku roku 1897, záujem amerického trhu klesal. Zlom v snahe zaistiť a zvýšiť odbyt priniesol rok 1897, kedy sa konala Svetová výstava v Bruseli. Tá priniesla veľký obchodný úspech a po nej bolo rozhodnuté o výstavbe vlastného skladu a obchodu v Paríži. Obchod bol otvorený ešte v tom istom roku a jeho vedením bol poverený ďalší z Ludwigových synov – **Gustav Moser**, ktorý sa v roku 1898, kedy bol názov firmy zmenený na **Karlsbader Glasindustrie-Gesellschaft, Ludwig Moser & Söhne, Glasfabrik Meierhöfen**, stal ďalším spolumajiteľom firmy.

Od roku 1901 zastával funkciu riaditeľa Rudolf Moser, ktorý sa okrem zavádzania nových typov skiel zameral predovšetkým na zdokonaľovanie techniky výroby. Obdobie prvých desiatich rokov 20. storočia sa nieslo v znamení mnohých ocenení, vrátane striebornej medaile z epochálnej výstavy v Paríži z roku 1900. Veľmi dobré obchodné výsledky boli dôsledkom včasného pochopenia a pohotovej reakcie na štýlový prúd secesie, ktorý bol v tom období veľmi módny.

Značné uznanie a výlučné postavenie medzi českými výrobcami si sklárň vydobila v oblasti nápojového a stolného skla. Za exkluzívne dodávky na cisárske a kráľovské dvory sa Ludwigovi a Rudolfovi Moserovcom dostalo vysokých spoločenských pôct a vyznamenaní. Počiatkom roku 1908 boli dokonca menovaní dvornými dodávateľmi jeho veličenstva anglického kráľa Eduarda VII. Počiatkom 20. storočia Moser vybavil svojim sklom i stoly nórskeho, bulharského a španielskeho kráľa. Pokračovalo sa tiež v rozširovaní predajnej siete. Moser sa sústreďoval na zriaďovanie obchodov v kúpeľných mestách – v Mariánskych a Františkových Lázních.

Po predčasnej smrti Rudolfa Mosera v roku 1908 sa prokuristom a technickým riaditeľom firmy stal druhý najmladší syn **Leo Moser** (1879 – 1974). Bol odborne vzdelaný v sklárskej technológii a získal i obchodnú prax vo firemných predajniach. Mal i podrobné znalosti a prehľad o vývoji a trendoch vo výrobe dekoratívneho a úžitkového skla. Pre ďalší vývoj sklárne malo nemalý význam aj jeho estetické cítenie, vďaka ktorému cieľavedome ovplyvnil a tým pozdvihol výtvarnú stránku produkcie.

Vypuknutie prvej svetovej vojny prinieslo sklárni značné problémy. Odtrhnutie od zahraničných obchodných skladov, panické opúšťanie českých kúpeľov a povolanie mnohých pracovníkov do vojenskej služby, boli asi hlavnými dôvodmi, ktoré obmedzili výrobu na minimum. Bolo potreba značného úsilia aby sklárň prekonala pokles produkcie a zaistila aspoň najnutnejší odbyt. Vojnové zmeny však viedli aj k nevyhnutným zmenám výrobnéj a obchodnej koncepcie. Podieľať sa na nich však už nebolo súdené zakladateľovi Ludwigovi Moserovi, ktorý zomrel 27. 9. 1916 vo veku 83 rokov.

Po Ludwigovej smrti prevzali vedenie sklárne bratia Gustav, Leo a Richard Moserovi. Funkciu technického a umeleckého riaditeľa sklárne prevzal Leo, obchodným riaditeľom sa stal Richard, ktorý súčasne viedol aj obchod v Mariánskych Lázních, a Gustav trvale žil v Paríži a staral sa o miestnu predajňu. Nová politická situácia, zmenené podmienky na európskom a svetovom trhu a tvrdá konkurencia domácich a najmä francúzskych sklární,

prinútili Lea Mosera k hľadaniu novej výrobnéj a obchodnej koncepcie podniku. Chcel premeniť detailnú výrobu na exportne orientovanú výrobu vo veľkom.

Prevádzka sklárne bola veľmi rýchlo obnovená, už v roku 1920 dosiahol čistý zisk takmer štvornásobku z roku 1918. Aj napriek tomu k premene na najmodernejší podnik bolo potreby dostatočného finančného kapitálu. A tak za kapitálovej účasti českej *Union-banky* bola založená v roku 1921 *Karlovarská společnost pro průmysl sklářský Ludvík Moser a synové, akciová společnost*. Súčasne s tým boli prejednávané podmienky spojenia so sklárňou v Adolfove pri Vimperku a v marci roku 1922 bola zaprotokolovaná spoločnosť *Karlovarské továrny na křišťálové sklo, akciová společnost Ludvík Moser a synové a Meyera synovec*. Spojenie s adolfovskou sklárňou prinieslo firme tiež nové obchodné kontakty.

Ďalšou aktivitou, ktorá mala pomôcť zvýšiť obchodný obrat sklárne bolo zavedenie licenčnej výroby podľa vzoru francúzskeho umelca Gabriela Argy-Rousseau. Zmeny vo výrobnéj orientácii sklárne predpokladali odpovedajúce výrobné zázemie a technické vybavenie. V rokoch 1920 – 1921 prešli sklárne rozsiahlymi stavebnými úpravami. Skláreň vo Dvoroch sa tak stala jedným z najmodernejšie vybavených československých sklárskych podnikov. Po zlúčení s adolfovskou sklárňou súčasne vznikol najväčší sklársky podnik v ČSR, ktorý zamestnával aspoň 1000 pracovníkov.

V roku 1925 došlo k otvoreniu prvej predajne v Prahe, v paláci Černá růže Na příkopě, v ďalších rokoch potom došlo k otvoreniu niekoľkých predajní vo viacerých mestách v Európe. Aj napriek snahe vedenia sa sklárne koncom 20. rokov 20. storočia nedokázali vyhnúť hospodárskym ťažkostiam, ktoré pramenili z tvrdej konkurencie, nepriaznivého vývoja medzinárodných ekonomických vzťahov a nepriaznivého hospodárskeho vývoje, ktorý vyústil v hospodársku krízu. Akciový kapitál spoločnosti bol znížený z pätnástich miliónov na tri, no neskôr sa musel znovu zvýšiť vydaním nových akcií na šesť miliónov. Boli tu aj snahy o zatraktívnenie ponúkaného skla ale zhoršujúcu sa bilanciu podniku sa nepodarilo zastaviť. Zatiaľ čo v rokoch 1929 a 1930 ukázalo ročné vyúčtovanie približne rovnaký zisk, rok 1931 skončil výraznou stratou. V dôsledku nepriaznivého vývoja a nebezpečenstva bankrotu, z nutnosti znížiť réžiu a zlacnieť výrobu, sa ako jediná možnosť javil predaj sklárne *Meyerův synovec* – k čomu došlo v roku 1933 a firma dostala staronový názov *Karlovarské továrny na křišťálové sklo, akciová společnost Ludvík Moser a synové*.

Počiatkom 30. rokov na podnik doľahla celosvetová hospodárska kríza. V susednom Nemecku navyše začala silnieť myšlienka nacizmu a židovská rodiny Moserovcov sa tak ocitla pod obrovským tlakom. V roku 1933, kedy silnelo nacionalistické hnutie v Karlových

Varoch predávajú bratia Leo a Richard Moserovi svoj akciový podiel českej *Union-banke*, o rok po tom, v roku 1934, vypršal mandát v správnej rade i poslednému z bratov – Gustavovi. Skláreň však fungovala ďalej, ešte v roku 1935 získali jej výrobky prestížne ocenenie *Grand Prix* na Svetovej výstave v Bruseli. Situácia sa definitívne zmenila až po mníchovskej dohode, kedy bolo celé pohraničie zabraté nemeckým štátom. Karlovarská skláraň bola pričlenená ku *Štátnej porcelánke* v Berlíne a zostala pod ňou až do roku 1945.

Zložitý osud sklárne po II. svetovej vojne pripomínal osudy mnohých pohraničných firiem – odbudlo kvalifikovaných nemeckých pracovníkov a vlastníkom sa stal československý štát. Počiatkom roku 1946 bol založený národný podnik *České sklo*, neskôr premenovaný na *Karlovarské sklo*. Jeho hlavnou úlohou bola stabilizácia pracovných síl, obnovenie výroby a znovuzískanie obchodných kontaktov. Nádejný vzostup však zastavil rok 1948, kedy bola pre zaistenie zahraničného obchodu všetkých československých sklární zriadená spoločnosť *Skloexport*.

Na konci 50. rokov sa karlovarská skláraň stala súčasťou odborového podniku *Crystalex*, pod ktorým pôsobila až do roku 1991, kedy bola prevedená na akciovú spoločnosť. Od roku 1993 sa tiež vrátila k tradícii priameho kontaktu so zákazníkom a začala postupne obnovovať sieť podnikových predajní. Dnešná spoločnosť *Moser, a. s.*, patrí opäť medzi špičkových európskych výrobcov dekoratívneho a nápojového skla, čím nadväzuje na viac než storočnú tradíciu. V sortimente má navyše jednu raritu – obrie čaše, ktoré sa tu vyrábajú od roku 1956. Medzi vlastníkov týchto reprezentatívnych pohárov dnes patrí mnoho osobností z kultúrneho či politického života, napr. Louis Armstrong, Sophia Loren a mnohí ďalší.⁸⁶

4.4 Jelínek – rod výrobcov liehovín⁸⁷

Výroba pálenky má vo Vizoviciach viac než štyristoročnú tradíciu. Výroba prešla od páleniek obilných a žitných až po slávnu slivovicu, ktorá sa začala vyrábať v polovici 18. storočia a postupne jej výroba nadobúdala na význame. Pálenica vo Vizoviciach patrila vrchnosti, ktorá z jej produkcie ťažila nemalé zisky. Vrchnosť však nikdy neprevádzkovala

⁸⁶ <http://www.profit.cz/archiv.php?iEd=200543&iArt=14789&iSearch=>, zo dňa 17. 7. 2006

⁸⁷ Myška M., Historická encyklopedie podnikatelů Čech, Moravy a Slezska do poloviny XX. století, Ostrava: Ostravská univerzita 2003, str. 197-198

pálenicu sama, ale dávala ju do nájmu. Dlhodobo sa osvedčovali židovskí nájomníci. Ďalší vývoj výroby pálenky vo Vizoviciach teda súvisí so židovskými podnikateľmi – Jelínkom a Singerom.

Zikmund Jelínek (1859 – nezistené) pochádzal z rodiny židovského výrobcu pálenky Jakuba Jelínka, ktorý mal na starosti výrobu vo Vizovickej pálenici. V rokoch 1882 – 1886 zastával Zikmund post riaditeľa pálenice Arona Eichela⁸⁸, na ktorom zotrval štyri roky. Potom si prenajal krčmu a napriek nepriaznivému postoju vizovického zastupiteľstva sa rozhodol zriadiť vlastnú výrobu liehových nápojov. Chcel využiť priaznivých podmienok, ktoré sa pre túto oblasť podnikania naskytili potom, čo bol trh presýtený kvalitnými a lacnými slivkami z Bosny a predajcovia stratili o valašské ovocie záujem. Svoje podnikateľské priestory postupne rozšíril o sklad sudov, octáreň a výrobu liehových nápojov, rozšíril pálenicu a kancelárie. V roku 1913 vystavať sklad liehovín a čučoriedkového vína, ktoré bolo tiež súčasťou výrobného programu. Nakoľko si výstavba nových prevádzok vyžiadala demoláciu starej krčmy, zakúpil v roku 1907 reštauráciu v Zádvericiach (dnes mestská časť Zádveřice-Raková, okres Zlín).

Aj napriek veľkým úspechom nemohol Jelínkov podnik konkurovať pôvodnej pálenici, ktorá sa opierala o storočnú tradíciu a ktorej majiteľom bol v tej dobe mladý priebojný židovský priemyselník Karol Singer. Jeho značka *První vizovická pálenice Karla Singra* dokonca v roku 1904 získala štátnu cenu ministerstva obchodu a poľnohospodárstva a v roku 1910 medailu na výstave v Paríži.

Obdobie 1. svetovej vojny prekonal závod bez výrazných problémov. V roku 1921 dal Zigmund závod do vedenia synom Rudolfovi a Vladimírovi. Tí nechali firmu na otcovu počesť zaregistrovať ako *Zigmunda Jelínka synové*. Zakúpili tiež nie príliš prosperujúcu pálenicu *RAZOV*⁸⁹ a rozšírili svoju výrobu o ďalšiu pálenicu, kvasiareň a ďalšie skladiská. V roku 1923 uzavreli licenčnú zmluvu s francúzskou firmou *J. Denis, H. Mounié & Co.* na výrobu vínnych destilátov a koňaku a získali exkluzívne práva na dovoz vín z oblasti Cognac.

⁸⁸ Aron Eichel – posledný zo židovských nájomníkov pálenice, ktorú v roku 1860 vykúpil zo šľachtických rúk a naďalej ju prevádzkoval ako svoj súkromný podnik;
<http://www.rjelinek.cz/historie.php>, zo dňa 17. 6. 2006

⁸⁹ „Rolnický akciový závod ovocnářský Vizovice“ – zriadený v roku 1895 miestnymi roľníkmi ako akciová spoločnosť, kvôli nedostatku kapitálu a nedbalému vedeniu zanikol už v roku 1898. Značka *RAZOV* bola používaná naďalej novými majiteľmi.
<http://www.rjelinek.cz/historie.php>, zo dňa 17. 6. 2006

V roku 1926 sa však bratia rozišli a každý podnikal samostatne. **Vladimír Jelínek** si ponechal značku *Zigmunda Jelínka synové* a prevádzky, ktoré vlastnili ešte pred kúpením firmy *RAZOV*. V medzivojnovom období sa firma presadila najmä na slovenskom trhu, v Bratislave si zriadila dokonca pobočku. V roku 1939 Vladimír opustil Vizovice a odišiel do USA. Rozhodol sa však vrátiť a zahynul behom vojny v koncentračnom tábore Dachau. Firma fungovala v obmedzených podmienkach, až napokon v roku 1948 na ňu bola uvalená národná správa a nakoniec bola znárodnená a začlenená do *Moravských lihovarů a octáren Brno*. Od roku 1966 bola súčasťou podniku *Slovácké konzervárny Uherské Hradiště*.

Rudolf Jelínek si ponechal pôvodný závod *RAZOV* a v roku 1934 začal vyrábať pod značkou **R. Jelínek**. Jeho nový výrobný program, vďaka ktorému dosiahlo jeho meno a mesto Vizovice svetovej slávy, bol zameraný najmä na výrobu kóšer slivovice a kóšer borovičky. Jednalo sa o výrobky, pri výrobe ktorých sú použité len také suroviny, zariadenia a postupy, ktoré sú v súlade s predpismi ortodoxnej židovskej viery. Takáto výroba si vyžiadala nemalé náklady, ale tie sa Rudolfovi Jelínkovi rýchlo vrátili potom, čo sa kóšer destiláty presadili aj na americkom trhu. Roku 1939 odišiel Rudolf do USA, ale aj on sa vrátil a zahynul počas vojny v Oswiecime. Pálenica **R. Jelínek** prešla do rúk arizátora Ernsta Gabriela, po vojne bola vrátená Rudolfovým synom. Potom firmu čakali rovnaké osudy ako firmu *Zigmunda Jelínka synové*. Keď v roku 1949 Rudolfov syn Jiří emigroval, dal štátu povolenie k registrácii originálnej firemnej značky **R. Jelínek**. Závod bol začlenený do *Moravských lihovarů a octáren Brno* a od roku 1966 fungoval ako závod číslo 6 národného podniku *Slovácké konzervárny Uherské Hradiště*.

K výrazným zmenám došlo po roku 1989, kedy sa závod opäť osamostatnil a následne bol premenený na *Rudolf Jelínek, státní podnik*. Potom bol privatizovaný v rámci druhého kola kupónovej privatizácie, z ktorej vzišla firma **Rudolf Jelínek, a. s.**, kde väčšinovým vlastníkom sa stala spoločnosť Moravia holding. Dnes je produkcia orientovaná predovšetkým na značkové kóšer destiláty na čele s kóšer slivovicou. Hitom posledných rokov sa stala *Plum vodka*, ktorá potvrdzuje image spoločnosti ako špecialistu na slivky.

Prevratných novodobých zmien sa už nedožil posledný majiteľ z rodu Jelínkovcov – Jiří Jelínek, ktorý zomrel v USA v roku 1990. Odkaz jeho rodiny a storočná tradícia vizovickej pálenice sú však úspešne rozvíjané ďalej.⁹⁰

⁹⁰ zdroj: <http://www.profit.cz/archiv.php?iEd=200550&iArt=15425&iSearch=>; stiahnuté 14. 1. 2006

4.5 Fürth – rod výrobcov zápaliek ⁹¹

Na počiatku svetoznámych sušických zápaliek bola malá priemyselná špionáž. Výrobu zápaliek do mesta Sušice priniesol truhlársky tovariš Vojtech Scheinost, ktorý recept na ich výrobu získal u ich prvého veľkého výrobcu – lekárnik Römera, pre ktorého hoblol drierka na zápalky. S vlastnou výrobou začal v roku 1839. Dopyt po zápalkách veľmi rýchlo rástol a už počiatkom výroby bol Scheinost nútený rozširovať výrobu.

Počiatkom 40. rokov nadviazal spoluprácu s miestnym židovským obchodníkom **Bernardom Fürthom** (nezistené – 1849), ktorý po krátkom čase celú výrobu kúpil a Scheinost sa stal riaditeľom výroby. Scheinostov technický dôvtip a Fürthov obchodný duch sa zlúčili, aby slávili úspechy významu už zďaleka nie len regionálneho. Povolenie k továrnej výrobe zápaliek získal Bernard Fürth roku 1834. Zároveň začal premýšľať o výstavbe novej továrne, pretože jednotlivé časti výroby boli rozmiestnené na mnohých miestach v meste.

Nová továreň bola postavená do konca roku 1844 a zamestnala 244 ľudí. Fürth sa stal mocným človekom a i keď nebol doma ako židovský obchodník príliš obľúbený, získal podporu úradov i sušického magistrátu, ktorý pri každej príležitosti zdôrazňoval význam a užitočnosť jeho podnikania z dôvodu, že poskytuje miestnym ľuďom prácu. Dôležité bolo tiež to, že Fürth používal vo svojej výrobe výhradne domáce suroviny a to, že sám začal vyrábať i fosfor, ktorý sa inak za vysoké ceny dovážal zo zahraničia. Tým výroba zápaliek veľmi zlacnela. Do výroby boli tiež zavedené mnohé stroje a výroba sa stále viac rozširovala.

Bernard Fürth bol skvelý obchodník, okrem európskych trhov prenikol na mnohé trhy v zámorí a Oriente. V roku 1849 umrel a výrobu prevzali a ďalej rozvíjali jeho syn Daniel a neskôr vnuci Bernard a Ernst.

Scheinost v roku 1865 od firmy Fürth odišiel. Osamostatnil sa a v bývalom hostinci V Ráji na úpätí vrchu Svatobor založil v Sušiciach novú továreň na zápalky, tzv. *Hořejší továrnu*. I keď produkcia tejto firmy sa s Fürthovou nedala porovnať, prosperovala i táto celkom slušne. Scheinost sa orientoval predovšetkým na domáci trh, ale časť produkcie bola určené na vývoz.

Počiatok 20. storočia znamenal koniec samostatnej českej výroby zápaliek. 1. januára 1903 vznikol vo Viedni koncern *Solo*, ktorý združoval šesť najväčších rakúsko-uhorských

⁹¹ Kolektív autorů, Historie a současnost podnikání na Klatovsku, Sušicku a Horažďovicku, Žehušice: Městské knihy s. r. o. 2001, str. 71 – 72, 238 - 239

tovární na zápalky vrátane oboch sušických tovární. O desať rokov neskôr, v roku 1913, došlo ku spojeniu všetkých tovární do jednej. Generálnym riaditeľom novej *akciovej spoločnosti Solo* sa stal vnuk Bernarda Furtha – **Ernst Fürth**. Obchodníckym talentom Ernsta Fürtha získalo *Solo* meno na svetových trhoch a zápalky zo Sušice boli známe na všetkých kontinentoch.

Po vzniku samostatného Československa prešla spoločnosť Solo roku 1921 do majetku *Spojených československých sirkáren*. Povojnová konjunktúra znamenala i nové rozšírenie výroby. V 30. rokoch sa však svetová hospodárska kríza nevyhla ani Sušici – v roku 1932 bola uzavretá horná, bývalá Scheinostova továreň. Ernst Fürth riešil zložitú finančnú situáciu firmy, návrh na pôžičku od švédskeho podnikateľa Ivana Kruegera však odmietol. Vďaka tomuto rozhodnutiu bolo *Solo* jednou z mála spoločností, ktoré si zachovali samostatnosť a nespojili sa s Kruegerom (dnes *Swedish Match*).

Rok 1938 bol rokom nemeckej okupácie a pre Ernsta Furtha posledným rokom jeho pôsobenia v spoločnosti *Solo*. Fürth odišiel pre svoj židovský pôvod do Francúzska no i napriek tomu sa konca vojny nedožil – zomrel v koncentračnom tábore v Drancy v januári 1943. Potomkovia jeho rodu dodnes žijú v USA.⁹²

Zdroj: <http://www.sberatel.com/zapalky/>

Tradícia výroby zápaliek v akciovej spoločnosti *Solo* ostala zachovaná dodnes i keď behom uplynulých rokov niekoľkokrát zmenila svoje meno, majiteľa i sídlo.

Krátko po II. svetovej vojne *Solo Sušice, národný podnik* nevyrábala len zápalky, ale rozšíril svoje výrobné a obchodné aktivity do oblasti drevovláknitých dosiek SOLOLIT, drevárskej a strojárkej výroby. Exportná politika vždy zaujímala miesto v obchodnej stratégii spoločnosti a po celú dobu svojej existencie spoločnosť s úspechom predávala svoje výrobky na západné i východné trhy.

⁹² <http://www.profit.cz/archiv.php?iEd=200506&iArt=11052&iSearch=>, zo dňa 16. 7. 2006

Súčasná výroby zápaliek je vysoko produktívna, ekonomicky efektívna, zameraná na vysokú kvalitu prevedenia a funkcie zápaliek. Dnešná spoločnosť *Solo Sirkárna, a. s.* je najväčšou českou továrňou na zápalky. Jej predajná kapacita je 300 miliónov škatuliek ročne a dosahuje obratu 140 miliónov Kč. Základnou obchodnou stratégiou je marketingové riadenie s krédom „zásobovanie trhu plameňom“.

Takmer 70 % predajnej kapacity je exportovaných na trhy celého sveta. Tuzemský trh nie je významný z pohľadu množstva, ale o to väčšiemu záujmu je podrobený z hľadiska prestíže a zákazníckeho servisu.⁹³

⁹³ Napr. dodávka zápaliek do 24 hodín od objednávky, výroba reklamných zápaliek na prianie zákazníka a pod.; Kolektív autorů. Historie a současnost podnikání na Klatovsku, Sušicku a Horažďovicku, Žehušice: Městské knihy s. r. o. 2001, str. 239

Záver

Cieľom práce bolo oboznámiť čitateľa so špecifickou kapitolou našich dejín – židovským podnikaním.

V dobách monarchie boli židia mnohokrát nenávidení práve pre ich obchodnícke schopnosti a vedomie faktu, že je židovská minorita pri finančných transakciách zjavne zvýhodňovaná a má v tejto oblasti mimoriadne postavenie, prispievalo v stredovekej i ranne novovekej Európe k rastu antisemitských nálad a k návrhom o ich odstránenie z hospodárskeho života.

Až patenty Jozefa II. zaručovali Židom slobodu podnikania vo všetkých odboroch. vlastniť pôdu im bolo dokonca povolené až v roku 1841 a úplne rovnakých ekonomických slobôd ako ostatní občania nadobudli v roku 1859, občianskych a politických slobôd v roku 1867. Židia sa tak mohli bez obmedzenia pohybovať v kresťanskej spoločnosti, mohli investovať, zakladať podniky a veľkoobchody, dokonca k tomu boli vládou rovno podporovaní. Prispeli tak k industrializácii krajiny a rozvoju bankovníctva a veľkoobchodu.

Medzi najvýznamnejších židovských obchodníkov a bankárov patrili rodiny Lämmelovcov a Zdekauerovcov, ktorí sa venovali finančníctvu už od konca 18. storočia. Nasledujúce storočie zase prinieslo Európe a svetu zvučné mená ako Petschek, Gutmann alebo Rothschild, ktorí taktiež pôsobili v bankovom sektore.

Tak, ako sa vyvíjal priemysel, vyvíjali sa aj židovské podniky a zastúpenie mali snád' v každom odvetví. Z najrozšírenejšieho textilného priemyslu to boli podniky Mautnerovcov a Porgesovcov, v potravinárstve zase Madelíkovcov a Jelínkovcov. Rozvoj hutníckeho priemyslu by nebol tak významný bez účasti bankových domov Rothschildovcov a Gutmannovcov a bankový priemysel by zase nedosiahol európskeho významu bez židovských mien Weinmann a Petschek. Strojársky gigant ČKD by možno neuzrel svetlo sveta bez talentu a vynaliezavosti Emila Kolbena a výroba zápaliek v Sušici by bez obchodného ducha Bernarda Fürtha nedosiahla celosvetovej slávy. Česká republika sa vďaka Ludwigovi Moserovi pýši sklom, ktoré patrí k jedným z najkrajších na svete. Zásluhou Jindřicha Waldesa sa zase zjednodušili každodenné činnosti vďaka vynálezom patentiek, zatváracích špendlíkov a pod.

Je teda zrejmé že Židia mali pre obchod a priemysel na území Českej republiky nezanedbateľný význam. Táto práca splnila svoj cieľ a priniesla prehľad židovských podnikateľských aktivít, ktoré boli pre hospodárstvo českých krajín kľúčové. Ostáva len dúfať, že neupadnú do zabudnutia výsledky židovskej podnikateľskej činnosti budú viditeľné ešte mnoho rokov.

Použitá literatura

- Atkeson A., The transition to a new economy after the second industrial revolution, Cambridge: National Bureau of Economic Research 2001
- Barnavi E.: Atlas univerzálních dějin židovského národa: od časů biblických praotců do současnosti, Praha: Victoria Publishing 1995
- Carlton D. W., The economics of religion, Jewish survival and Jewish attitudes toward completion on torah education, Cambridge: National Bureau of Economic Research 2000
- Ferguson, N., The house of Rothschild, New York: Penguin 1999
- Geršlová J., Sekanina M., Zrození nové doby: stručné hospodářské dějiny českých zemí (od poloviny 19. století do konce 80. let 20. století), Ostrava : Vysoká škola báňská – Technická univerzita Ostrava, Ekonomická fakulta 1999
- Houfek V., Veverka P., Mahdal M., Historie a současnost podnikání na Ústecku a Teplicku, Žehušice: Městské knihy s. r. o. 2004
- Jeníček L., British inventions of the industrial revolution in the iron and steel industry on Czechoslovak territory, Praha, národní technické muzeum 1968
- Kolektiv autorů, Československé dějiny v datech, Praha: Svoboda 1986
- Kolektiv autorů, Historie a současnost podnikání na Karlovarsku, Žehušice: Městské knihy s. r. o. 2004
- Kolektiv autorů, Historie a současnost podnikání na Klatovsku, Sušicku a Horažďovicu, Žehušice: Městské knihy s. r. o. 2001
- Kolektiv autorů, Historie a současnost podnikání na Ostravsku, Žehušice: Městské knihy s. r. o. 2001
- Kolektiv autorů, Hospodářské dějiny, svazek 14, Praha: Ústav československých a světových dějin Československé akademie věd 1986
- Kolektiv autorů, Vývoj chemického průmyslu v Československu 1918-1990: historické studie, Praha : Vysoká škola chemicko-technologická 2000
- Kolektiv autorů, Z dějin českého bankovníctví v 19. a 20. století, Praha: Karolinum 2000
- Kratochvíl K., Bankéři, Praha: NPL 1962
- Kuba Z., Ujec J., Dějiny ekonomického myšlení a podnikání, Ostrava: Vysoká škola podnikání a. s. 2005

- Maiwald K., Hospodářský život a úvěr, Praha : Družstevní práce 1937
- Mandelík R., Láník J., Historie a současnost podnikání v Praze, díl první, Žehušice: Městské knihy s. r. o. 2003
- Mandelík R., Láník J., Historie a současnost podnikání v Praze, díl druhý, Žehušice: Městské knihy s. r. o. 2003
- Mergl J., Pánková L.: Moser 1857-1997, Karlovy Vary: Moser, 1997
- Mrázek O., Vývoj průmyslu v českých zemích a na Slovensku od manufaktury do r. 1918, Praha: NPL 1964
- Myška M., Historická encyklopedie podnikatelů Čech, Moravy a Slezska do poloviny XX. století, Ostrava: Ostravská univerzita 2003
- Myška M., Rozbřesk podnikatelů, Moravský Beroun: Moravská expedice 2000
- Myška M., Rytíři průmyslové revoluce, Ostrava: Ostravská univerzita 1997
- Nosek, B., Krejčová, H.: Židé v českých zemích, Praha: Victoria Publishing 1995
- Paulinyi Á., Průmyslová revoluce. O původu moderní techniky, ISV nakladatelství 2002
- Pekný T.: Historie Židů v Čechách a na Moravě, Praha: Sefer, 2001
- Průcha V. a kolektiv, Stručný hospodářský vývoj Československa do roku 1955, Praha: Svoboda 1969
- Purš J.: Průmyslová revoluce v českých zemích, Praha: SNTL, 1960
- Půlpán, K., Nástin českých a československých dějin do roku 1990; Praha: Karolinum 1993
- Putík A., Sixtová O.: Dějiny židů v Čechách a na Moravě, od počátků po emancipaci, Židovské muzeum v Praze 2005
- Slovník cizích slov, Praha: Academia 2000
- Šimon P., Jindřich Waldes – sběratel umění, Praha: Eminent 2001
- Vencovský F., Dějiny bankovnínictví v českých zemích, Praha: Bankovní institut, a. s. 1999
- Wilson, D., Rothschildové – příběh bohatství a moci, Praha: Nakladatelství Svoboda – Libertas 1993

Internetové zdroje

- <http://sfinx.skaut.org/karlintext.htm>
- <http://slovník-cizích-slov.abz.cz>
- http://vcpd.evut.cz/data/exkurze_karlin.pdf
- <http://www.ckd.cz/historie.php>
- http://www.ckrumlov.cz/cz1250/aktual/mesto/t_mesovm0301.htm
- <http://www.czechdesign.cz/index.php?lang=1&status=c&clanek=254>
- <http://www.libri.cz/database.php>
- <http://www.mb-net.cz/mb-pravek-novovek/JT0901003.htm>
- <http://www.mesto-lipnik.cz>
- <http://www.profit.cz>
- <http://www.quido.cz/osobnosti/kolben.htm>
- <http://www.rjelinek.cz>
- <http://www.skolnitaska.dobruska.cz/kupka.htm>
- <http://www.solo.cz>
- http://www.sumavanet.com/www/muzeum_sumavy/hl-susice/text/data/sirkarstvi.html
- <http://www.test.starporc.cz/www-porcelan/cz/por04.php>

Periodiká

- Plus 7 dní, společenský týždenník, ročník XVI, číslo 11, 10. marec 2006, str. 88 – 91

Abstrakt

Práca sa zaoberá špecifickou kapitolou českých hospodárskych dejín – židovskými podnikateľskými aktivitami. Jej cieľom je zdôrazniť význam, aký priniesli Židia ekonomike českých krajín. Prvá kapitola sa sústreďuje na obdobie priemyselnej revolúcie, kedy nastal veľký rozmach priemyslu a obchodu, druhá prináša prehľad vývoja jednotlivých priemyselných odvetví a vzniku židovských podnikov v týchto odvetviach. Samostatná kapitola je venovaná bankárskym rodom Petschkovcov, Gutmannovcov a Rothschildovcov, ktorí pôsobili aj na území Českej republiky a ktorí svojou hospodárskou mocou ovplyvňovali ekonomický a politický život na našom území. Posledná kapitola prináša zaujímavosti zo života a podnikania tých najznámejších podnikateľov a ich firiem, ktoré sú aj v súčasnosti v povedomí ľudí a ktorí robia Českej republike dobré meno vo svete už celé storočie.

Abstract

This thesis focuses on the special chapter of Czech economic history – the Jewish business activities. Its goal is to point out the importance, which Jewry has given to the economics in Czech countries. The first chapter focuses on the industrial revolution, when the great success in industry and business had occurred; the second one describes progress of the industries and points out the role of Jewish companies and financial institutions. The next chapter is devoted to Petschek, Gutmann and Rothschild families, which had influenced economic and political life in Czech Republic. The last chapter bears the interestingness about lives and enterprise of the most widely known businessmen and their companies, still famous, which make the Czech Republic well-known abroad.

Projekt bakalárskej práce

Termín štátnej skúšky: letný semester 2005/2006

Autor bakalárskej práce: Dominika Šiková

Konzultant bakalárskej práce: Doc. Ing. Karel Pulpán CSc.

Téma: Židovské podnikateľské aktivity na území Českej republiky

Cieľ práce:

Touto prácou chcem zdôrazniť význam židovského podnikateľského ducha, ktorý nemalým dielom prispel k rozvoju ekonomiky na území Českej republiky. Počínaje 18. storočím až po súčasnosť rozoberiem rozvoj obchodu a priemyselných odvetví, v ktorých práve židovskí podnikatelia zohrali dôležitú úlohu. Budem sa venovať najvýznamnejším židovským obchodníckym rodom ako Gutmannovci a Rotschildovci, ale aj podnikateľom, ako napríklad Waldes, Moser alebo Jelínek, a priblížim okolnosti a výsledky ich podnikateľskej činnosti.

Základná osnova:

1. 18. storočie a počiatky židovských podnikateľských aktivít
2. Priemyselná revolúcia a židovské podniky
3. Textilný priemysel
4. Veľkoobchod
5. Ostatné priemyselné odvetvia
6. Podnikateľské aktivity rodov Petschkových, Gutmannových a Rotschildových
7. Iné židovské podniky

Základná literatúra:

Barnavi, E.: Atlas univerzálných dejín židovského národa: od času biblických praotců do súčasnosti, Praha: Victoria Publishing, 1995

Kratochvíl, K.: Bankéři, Praha: NPL, 1962

Mergl, J., Pánková, L.: Moser 1857-1997, Karlovy Vary: Moser, 1997

Myška, M.: Historická encyklopedie podnikatelů Čech, Moravy a Slezska do poloviny XX. století, Ostrava: Ostravská univerzita, 2003

Nosek, B., Krejčová, H.: Židé v českých zemích (příloha k Atlasu univerzálních dějin židovského národa od času biblických praotců do současnosti), Praha: Victoria Publishing, 1995

Pekný, T.: Historie Židů v Čechách a na Moravě, Praha: Sefer, 2001

Průcha, V.: Stručný hospodářský vývoj Československa do roku 1955, Praha: Svoboda, 1969

Purš, J.: Průmyslová revoluce v českých zemích, Praha: SNTL, 1960

Putík, A., Sixtová, O.: Dějiny židů v Čechách a na Moravě, od počátků po emancipaci, Židovské muzeum v Praze, 2005

V Praze dňa 6. 11. 2005

.....
Podpis konzultanta

.....
Podpis autora práce